

สถาบันรามจิตติ
RAMAJITTI INSTITUTE

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการ แป้งเส้นยาวขนมจีน

โรงเรียนสารคามพิทยาคม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1
โครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันรามจิตติ

สถาบันรามจิตติ
RAMAJITTI INSTITUTE

สัญญาเลขที่ 524002

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการแปรงเส้นยาวขนมจีน

คณะผู้วิจัย

ทีมยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1. นายพร้อมโชติ วิมุกตานนท์
2. นายวาทิต ผุยชาคำ
3. นางสาวจิราพร พลศักดิ์ชัย
4. นางสาวอริสา อันละคร
5. นางสาวกมลรัตน์ ยอดชำนาญ
6. นายรชพล ตะวัน
7. นางสาวเดือนใหม่ สุโพธิ์คำ

คุณครูที่ปรึกษา

นางศิริลักษณ์ เหมบุรุษ

ผู้บริหารสถานศึกษา

นายอดิศักดิ์ มุ่งชู

คำรับรอง

ทีมยูววิจัยโรงเรียนสารคามพิทยาคมได้เก็บข้อมูลจากพื้นที่วิจัยจริงร่วมกับครูที่ปรึกษาโครงการ ขอรับรองว่าเอกสารโครงการยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม เรื่อง แป้งเส้นยาวขนมจีน ได้ดำเนินงานภายใต้เงื่อนไขของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถาบันรามจิตติและมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ได้เน้นการเรียนรู้ในสิ่งที่ใกล้ตัวของนักเรียน ได้รับการหนุนเสริมการวิจัยจากสถาบันที่กล่าวมาข้างต้นด้วยการเอาใจใส่อย่างจริงจัง ทำให้รายงานวิจัยนี้สำเร็จตามรูปแบบขั้นตอนการวิจัย

นายอดิศักดิ์ มุ่งชู

ผู้อำนวยการโรงเรียนสารคามพิทยาคม

ประกาศคุณูปการ

เอกสารรายงานการวิจัยเรื่อง “แป้งเส้นยาวขนมจีน” ฉบับนี้ได้จัดทำขึ้นโดยทีมยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโรงเรียนสารคามพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือ อย่างดียิ่งจากทีมประสานงานประจำจังหวัด มีคุณครูป้าต้อย ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญอาจารย์ ผศ.ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ อาจารย์ทม เกตุวงศา และทีมผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันรามจิตติ ทีมยูววิจัยและคุณครูที่ปรึกษา ขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ทีมยูววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
โรงเรียนสารคามพิทยาคม

บทคัดย่อ

เรื่อง แป้งเส้นยาวขนมจีน

ทีมวิจัย

1. นายพร้อมโชติ วิมุกตานนท์
2. นายวาทิต ผุยชาคำ
3. นางสาวจิราพร พลศักดิ์ชัย
4. นางสาวอริสา อันละคร
5. นางสาวกมลรัตน์ ยอดชำนาญ
6. นายรชพล ตะวัน
7. นางสาวเดือนใหม่ สุโพธิ์คำ

คุณครูที่ปรึกษา คุณครูศิริลักษณ์ เหมบุรุษ

ปีที่พิมพ์ พ.ศ. 2553

การวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวบ้านขนมจีนกับข้าวปุ้นจากอดีตถึงปัจจุบันและศึกษาแนวทางการถ่ายทอดความรู้ และ ความสำคัญของข้าวปุ้นกับผู้คนในปัจจุบันใช้วิธีการศึกษา โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้ เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างจัดเวทีชาวบ้านจากผู้ให้ข้อมูลหลักผู้รู้เรื่องข้าวปุ้น ผู้บริโภค ผู้ผลิต และผู้ขาย ประกอบกับเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนา วิเคราะห์ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

บ้านขนมจีนตั้งอยู่ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม บ้านขนมจีนมี บรรพบุรุษอพยพมาตั้งบ้านขนมจีนจากบ้านบุ บ้านตลาด จังหวัดนครราชสีมา การแบ่งยุคมิติเวลา เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจพบว่าการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจเกี่ยวกับการทำข้าวปุ้น หรือ ขนมจีน 2 ช่วงมิติเวลา คือ ยุคหม้อข้าว เป็นยุคของความอุดมสมบูรณ์ของป่าโลก ในใช้ ประโยชน์จากป่าร่วมกัน อาชีพหลักทำนา แต่ทำอาชีพเสริมรายได้ในครัวเรือน คือ ปั่นหม้อเป็น สิ้นค้าแลกเปลี่ยนสิ่งของแลกได้ข้าวแล้ว นำหม้อไปขายหมู่บ้านอื่น ได้เงินตราและสิ่งของที่มั่นคง ต้องการแลกเปลี่ยนหม้อไปใช้ ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ยังไม่มีการอพยพแรงงานไป ทำงานต่างถิ่น ความสัมพันธ์กับหมู่บ้านใกล้เคียงแบบเครือญาติ และแลกเปลี่ยนของเครื่องใช้ ยังไม่มีการจ้างแรงงานทำนา การซื้อสินค้าการเกษตรจำนวนน้อย การทำข้าวปุ้นทำเพื่องานพิธีกรรมบุญ ประเพณีอีสาน ที่สำคัญมาจากความเชื่อในพุทธศาสนาเป็นอาหารพิเศษมีงานบุญพิธีศาสนา ใช้

อุปกรณ์ทำพื้นบ้านมีข้าวเจ้าเหลืองพื้นบ้าน เสวียน เต่า กระจาดไม้ไผ่บรรจุข้าวปุ้น แรงงานคนนวด แป้ง และบีบเส้นข้าวปุ้น ใช้แรงงานในครัวเรือนผลิตเพื่อบริโภค แจกจ่ายญาติพี่น้องมาร่วมบุญ ประเพณี ความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าโคกหาฝืนใช้หนองน้ำ ดักน้ำมาใช้ประโยชน์ทำข้าวปุ้นต้นทุนการผลิตต่ำ

ชุมชนมีเงินกระแสนิยม การทำข้าวปุ้นในยุคนี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนมี จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ความเจริญของวัตถุได้เข้าสู่ชุมชน ถนน ไฟฟ้า ประปา การศึกษา และผู้คนในชุมชนเคลื่อนย้ายแรงงาน อาชีพเสริมการปั่นหม้อขายหายไป เพราะดินเหนียวปั่นหม้อ กลายเป็นการขยายชลประทาน ขุดดินลอกห้วยหนองคนหันมาสนใจทำอาชีพข้าวปุ้นแทนการปั่น หม้อ ด้วยการได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากการทำกินเพื่อบริโภคในงานบุญประเพณี ทำ ข้าวปุ้นไปในงานต่าง ๆ มีความนิยมรับประทานกับส้มตำ อุปกรณ์การทำเปลี่ยนแปลงไปจากใช้ แรงงานคนในครอบครัว นวดแป้ง บีบเส้นข้าวปุ้น ดักน้ำจากหนองน้ำธรรมชาติ เปลี่ยนเป็น อุปกรณ์แป้งหมัก เครื่องบีบและนวดจากเครื่องจักร ใช้น้ำประปา และกระจาดพลาสติกจ้าง แรงงานมาคุมเครื่องการผลิตใช้เพื่อในพิธีงานบุญและขายเป็นสินค้า หลาย ๆ พื้นที่ในชุมชนและ ต่างจังหวัด ทำรายได้ซื้อทองซื้อบ้านให้การศึกษากับบุตรหลานโดยใช้เงินจากการขายขนมจีนเป็น รายได้มั่นคง การถ่ายทอดความรู้เรื่องขนมจีนเกิดจากการเลียนแบบ ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ ของคนในหมู่บ้านไม่แลกเปลี่ยนสิ่งของแต่ซื้อสินค้าด้วยระบบเงินตรา คนในครอบครัวอพยพย้าย ถิ่นไปทำงาน นำความรู้เรื่องขนมจีนไปประกอบอาชีพทำให้ขนมจีนในหมู่บ้านขนมจีนลดปริมาณ การผลิตจากจำนวนมาก ที่เคยทำทุกหลังคาเรือนเหลือ 11 ครัวเรือน เพราะคนที่เคยทำอาชุนมาก ลูกหลานไม่สืบทอดความรู้ ลูก ๆ อพยพแรงงานไปทำงานที่อื่น นอกจากนี้มีการแตกกิจกรรม เศรษฐกิจหลายประการขึ้นมาในหมู่บ้าน เกิดจากเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปส่งเสริมในช่วงปี พ.ศ. 2540 ถึง ปัจจุบัน แต่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน มีความเหนียวแน่นมากขึ้นเพราะมีเวลามาพบปะร่วม กลุ่มกันหลายอาชีพ เป็นระบบออมทรัพย์ สหกรณ์เกิดขึ้นการทำงานเพื่อส่วนรวมอยู่กันแบบเครือ ญาติไม่สูญหายไป ถึงแม้การทำขนมจีนจะซบเซาไป

ประโยชน์ของผลการวิจัยพบว่า คนในชุมชนปรับตัวดำรงอยู่ โดยแตกกิจกรรมการผลิต หลาย ๆ ประเภทเกิดขึ้นในชุมชน และความรู้เรื่องการทำขนมจีนยังคงอยู่เฉพาะกลุ่มแต่ขยายไปสู่ ชุมชนอื่น ๆ ด้วยการเคลื่อนย้ายแรงงานจากหมู่บ้านขนมจีนของหมู่บ้านขนมจีนได้สร้างเครือข่าย ทางสังคมผ่านลูกหลานตนเอง เกิดอาชีพขนมจีนในหลายพื้นที่

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
1 กระบวนการทำงาน	1
2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านขนมจีน	9
3 แบ่งเส้นยาว “ข้าวปุ้น” บ้านขนมจีน	14
บรรณานุกรม	47
บุคคลนามกรรม	49
ภาคผนวก	50
ภาคผนวก ก ภาพเครื่องมือการทำข้าวปุ้นสมัยใหม่	51
ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรมการดำเนินงานของทีมขุววิจัย ฯ	54
ภาคผนวก ค รายงานการเงิน	59

บทที่ 1

กระบวนการทำงาน

ชื่อโครงการ โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โรงเรียนสารคามพิทยาคม

โครงการ แป้งเส้นยาวขนมจีน

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. อาจารย์ศิริลักษณ์ เหมบุรุษ

ทีมยววิจัย

1. นายพร้อมโชติ วิมุกตานนท์
2. นายวาทีต ผุยชาดำ
3. น.ส.จิราพร พลศักดิ์ชัย
4. น.ส.อริสา อันละคร
5. น.ส.กมลรัตน์ ยอดชำนาญ
6. นายรชพล ตะวัน
7. น.ส.เดือนใหม่ สุโพธิ์คำ

ความสำคัญของโครงการ

วิถีชีวิตของคนอีสานมีการดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามีบุญประเพณีต่าง ๆ มากมาย เช่นงานบุญแจกข้าว งานบุญมหาชาติ งานบุญกฐิน งานบุญประเพณีฮีดลีสองกองสิบสี่ กิจกรรมบุญประเพณีที่กล่าวมามีแป้งเส้นยาว ที่เรียกว่าข้าวปุ้นมาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสาน สงสัยว่าแป้งเส้นยาวมีกรรมวิธีทำอย่างไร มีคติความเชื่ออย่างกับแป้งเส้นยาวที่เรียกว่าข้าวปุ้น เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

คำถามเพื่อการวิจัย

1. ข้าวปุ้นมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านขนมจีนอย่างไร จากอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. จะมีวิธีการอย่างไรในการถ่ายทอดความรู้และความสำคัญของข้าวปุ้นให้แก่ผู้คนในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวบ้านขนมจีนกับข้าวปุ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาแนวทางการถ่ายทอดความรู้และความสำคัญของข้าวปุ้นให้แก่ผู้คนในปัจจุบัน

กระบวนการทำงาน

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	ปัญหา / อุปสรรค และข้อสังเกต
1. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวบ้านชนมจันกับข้าว ปูนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน	1. การเก็บรวบรวมข้อมูล 1.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิต ภูมิปัญญา สังคม เศรษฐกิจของชาวอีสาน 1.2 รวบรวมข้อมูลภาคสนามในประเด็น	1. แหล่งข้อมูลที่ใช้ใน - ห้องสมุดโรงเรียนสารคามพิทยาคม - ห้องสมุดประชาชน จังหวัดมหาสารคาม - สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม - Internet 2. เอกสารที่เกี่ยวข้องมีดังนี้ เช่น 2.1 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544 (สุวิทย์ ธีรศาสตร์) 2.2 การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน (มณีนัย ทองอยู่) 2.3 เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในกลุ่มน้ำชี (จินตศักดิ์ สุวรรณอภัย) 2.4 ภูมิปัญญาอีสาน (จารุวรรณ ธรรมวัตร) 2.5 วัฒนธรรมปลาแดก (ศรีศักร วัลลิโภดม) 2.6 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ฯ (ยงยุทธ ชูแว่น) 2.7 วิถีความคิด-วิถีชีวิตชาวนาอีสาน (สมชาย นิลอาธิ) 1. แหล่งข้อมูลภาคสนาม 1.1 ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นการ เช่น	

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	ปัญหา / อุปสรรค และข้อสังเกต
	ต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นบ้านขนมจีน รูปแบบการผลิต ขนมจีน ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิ ปัญญาชาวบ้าน วิถี ชีวิตชาวบ้านขนมจีน	ผู้ใหญ่บ้าน ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้นำทางพิธีกรรม ผู้รู้ในแต่เรื่อง 1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ในท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน มีผู้ให้สัมภาษณ์ดังนี้... - คุณยายสำราญ ไกรสอน - คุณยายทองจันทร์ เหล่าเคน - คุณยายเสาร์ พลศิริ - คุณยายสมดี พานชมพู่ - คุณยายลำไย ป่วนฉิมพลี - คุณยายเจียน เหล่าม่วง - คุณยายแพง ประดิษฐ์จำ - คุณยายฉวี ยอดเพชร - คุณยายอ้อม ประดิษฐ์จำ - คุณยายนกเขียน แก้วจันทา - คุณยายเสถียร ศิริพยัคฆ์ - คุณยายสังข์ ไชยบุคดี - คุณยายแจ่ม ภูถ่นแก้ว 1.3 การสังเกตพฤติกรรมผู้ให้ สัมภาษณ์จากจากสัมภาษณ์และ การจัดเวทีเสนา 2. สิ่งที่ได้จากภาคสนาม 2.1 ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ของชุมชน 2.2 รูปแบบการผลิตข้าวปุ้นบ้าน ขนมจีน 2.3 ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง กับข้าวปุ้นบ้านขนมจีน 2.4 กลุ่มเครือข่ายและการขยายตัว ของเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับข้าว	

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	ปัญหา / อุปสรรค และข้อสังเกต
2. เพื่อศึกษาแนวทางการถ่ายทอดความรู้และความสำคัญของข้าวปุ้นให้แก่ผู้คนในปัจจุบัน	1. การจัดเวทีเสวนา 1.1 เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล 1.2 เพื่อนำเสนอให้เห็นทราบถึงความสำคัญและถ่ายทอดความให้แก่ผู้คนในชุมชนและทีมวิจัยในเบื้องต้น 2. จัดทำเอกสาร เพื่อนำเสนอผลการศึกษาให้กับชุมชน 3. จัดทำสื่อนิทรรศการ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ	ปุ้นบ้านขนมจีน 2.5 บทบาทความสำคัญและความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับข้าวปุ้นในแต่ละยุค 2.6 แผนผังชุมชนที่แสดงถึงการขยายตัวของชุมชนและกลุ่มผู้ผลิตข้าวปุ้นบ้านขนมจีน -นำเสนอและตรวจสอบข้อมูล -ประวัติ ความเป็นมาของชุมชน -รูปแบบการผลิตข้าวปุ้นบ้านขนมจีน -ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวปุ้นบ้านขนมจีน -บทบาทความสำคัญและความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับข้าวปุ้นในแต่ละยุค -กระบวนการถ่ายทอดรูปแบบการผลิตข้าวปุ้นในแต่ละยุค -จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ -ทำสื่อนิทรรศการเพื่อนำเสนอข้อมูลวิจัย	

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “แบ่งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน” ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ เช่น หนังสือ งานวิจัย บทความ Internet และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการศึกษา เพื่อนำข้อมูลที่ได้นั้นมาใช้เป็นกรอบแนวคิดอย่างกว้าง ๆ กำจำกัดความในส่วนของเนื้อหาให้กับผู้ศึกษา ได้นำมาเป็นองค์ความรู้ แนวทาง และเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สามารถนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจในการศึกษาได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งมีประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- เศรษฐกิจชุมชนอีสาน

1. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สุเทพ สุนทรเกสัช อธิบายว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับหมู่บ้านเพียงหมู่บ้านเดียวหรือกลุ่มเดียว เมืองขนาดเล็กหรือขนาดกลาง หรือไม่ก็เป็นอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ไม่ใหญ่เกินกว่าจังหวัดหรือมณฑล หน่วยของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจจะเป็นหมู่บ้านหนึ่งหรือหลายๆหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือไม่ก็เป็นแคว้น มณฑล ที่สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นนั้นต่างก็มีความสำนึกซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม สังคม และการเมือง¹ จากความสัมพันธ์ดังกล่าว ธิดา สาระยา แบ่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นออกเป็น 2 ประเด็น² คือ ประเด็นแรก เป็นการมองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยผ่าน “คน” ในสังคม ฉะนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนต่างๆในท้องถิ่น มองประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างมีลักษณะประวัติศาสตร์ชาวบ้าน เพราะฉะนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงทำให้ได้รู้ถึงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทักษะคติของคนมากกว่าเหตุการณ์

ประเด็นที่สอง มองประวัติศาสตร์ผ่าน “ระบบเมือง” ในสังคมท้องถิ่น ซึ่งมีการโต้ตอบกับระบบการเมืองจากศูนย์กลาง การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นประวัติศาสตร์ “เมือง” แตกต่างจากการมองเรื่องให้อยู่ในกรอบของระบบการเมืองที่กว้างใหญ่กว่าเมืองใดเมืองหนึ่งเพียงเมืองเดียว

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นมวลชนโดยให้เห็นความเคลื่อนไหวไม่ใช่เพียงแค่อดีตแต่เป็นปัจจุบันด้วย ซึ่งเป็นการศึกษา “ประวัติศาสตร์จากภายใน” (History from the Inside) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์ที่มี

¹ สุเทพ สุนทรเกสัช. มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์. คำนวณการพิมพ์. กรุงเทพฯ. 2548.

² ธิดา สาระยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. เมืองโบราณ. กรุงเทพฯ. 2529. หน้า 79.

ชีวิตและมีการเคลื่อนไหวเสมอ และประวัติศาสตร์แบบนี้เกิดจากแรงสะท้อนทางความคิดของคนในสังคม ซึ่งปรากฏในรูปของตำนาน นิทาน และการสัมภาษณ์

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อธิบายว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมหรือชุมชนที่ไม่เพียงชุมชน ชนกลุ่มน้อย หรือเมืองที่อยู่นอกเขตอำนาจทางการเมืองของรัฐออกไปเท่านั้น สังคมหรือชุมชนที่อยู่นอกศูนย์กลางทางการเมืองของรัฐในที่ยังมีความหมายเชิง “วัฒนธรรม”³ กล่าวคือหมายรวมไปถึงประวัติศาสตร์ของสังคม กลุ่มชนหรือชุมชนที่อยู่ในเชิงกายภาพ อาจอยู่ในบริเวณศูนย์กลางทางการเมืองของรัฐ แต่ในเชิงวัฒนธรรมแล้วไม่ได้มีส่วนร่วมในการใช้อำนาจรัฐแต่อย่างใด จากส่วนนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2530 : 3-4) อธิบายถึงขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ชัดเจนขึ้นอีกว่า “ท้องถิ่น” คือ หน่วยของการศึกษาที่ไม่ใช่รัฐหรือประเทศ แต่หน่วยของการศึกษานั้นเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดยตัวของมันเอง จะเห็นได้ว่าหน่วยของการศึกษาย่อมสัมพันธ์กับ “จุดมุ่งหมายของการศึกษา”⁴ กล่าวคือ จุดมุ่งหมายของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็คือความเข้าใจในความหลากหลายของวิถีวัฒนธรรม ประสพการณ์และระบบที่แตกต่างกันของชุมชนต่าง ๆ ความหลากหลายของชุมชนนั้นนับตั้งแต่หมู่บ้านขึ้นไปจนถึงภาคที่ร่วมในวัฒนธรรมและประสพการณ์จากอดีตเดียวกันมา

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้พยายามอธิบายถึงลักษณะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า แท้จริงแล้วควรจะเป็นการศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นที่นับจากจุดเล็กไปหาจุดใหญ่ กล่าวคือแทนที่จะมองจากข้างนอกเข้ามาข้างใน เราก็มองจากข้างในเข้าไปสัมพันธ์กับข้างนอก เพราะฉะนั้นการมองท้องถิ่นในแนวนี้จะแตกต่างและสวนทางกับการศึกษาแบบที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังได้อธิบายความแตกต่างระหว่างท้องถิ่นกับชุมชนว่า ชุมชนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงกลุ่มชนที่อยู่รวมกันมีความสัมพันธ์ในทางสังคมและวัฒนธรรม แต่ว่าท้องถิ่นคือ ท้องถิ่นที่หลายชุมชนอยู่รวมกันและมีรูปแบบวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน การมองว่ามันมีความเป็นท้องถิ่นเดียวกันเราจำเป็นต้องหันไปศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่จะเห็นว่ามันเป็นอย่างไร เพื่อที่จะหาความคล้ายคลึงของท้องถิ่นนั้น⁵

จากความหมายและขอบเขตของความเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วทำให้อธิบายได้ว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” คือการศึกษาสังคมมวลชนในระดับท้องถิ่น ซึ่งอาจเป็นชนบทหรือเป็นเมืองในยุคสมัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมองผ่านข้อมูลหลักฐานของท้องถิ่นเป็นข้อมูลหลัก เป็นการมองท้องถิ่นจากเบื้องล่าง ผลของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะช่วยให้

³ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, จุลสารสมาคมสังคมศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2, 2529, หน้า 1-2.

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, อากม พัฒิยะ, หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, บรรณกิจ, กรุงเทพฯ, 2525, หน้า 3-4.

⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม, เล่มเดียวกัน, หน้า 213-214.

มองเห็นลักษณะที่เป็นภาพรวมในระดับจุลภาค หรือสังคมที่เป็นมาตุภูมิได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และในที่สุดจะช่วยสร้างภาพรวมแห่งอดีตของสังคมได้ทั้งหมด⁶

ในส่วนของการให้นิยามความหมายและขอบเขตการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นดังที่กล่าวมานั้น ถือว่าเป็นการศึกษาในระยะแรกๆ ของนักวิชาการในสาขาต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้เริ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ส่งผลให้ประชาชนก้าวเข้ามามีบทบาทต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมากขึ้นกว่าในอดีตที่ผ่านมาที่กล่าวถึงเฉพาะในส่วนของ “ประวัติบ้านเมือง” หรือ “ประวัติบุคคลสำคัญ”⁷ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ถือว่าเป็นยุคเริ่มต้นนี้ได้ขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ ทั้งความหมายและขอบเขตการศึกษาในมิติต่าง ๆ ของชุมชน

2. เศรษฐกิจชุมชนอีสาน

อีสานเป็นภูมิภาคที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดนั้นเมื่อ 5 ทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งนี้ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบโดยตรง เช่น การขยายตัวของนโยบายของรัฐสู่ชุมชน ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ได้แก่ ระบบสาธารณูปโภค การศึกษา การรักษาพยาบาล นอกจากนี้ การเข้ามาของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ก้าวเข้ามาสร้างบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน กล่าวคือ เทคโนโลยีเข้ามามีเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตประจำวันของชาวบ้านกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นในชีวิต และเป็นตัวชี้วัดความมั่งมี ถิ่นนิยมหรือแม้แต่การมีวัฒนธรรมที่ดีขึ้นด้วย มีนักวิชาการที่ศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนในภาคอีสาน คือ

เมื่อปี พ.ศ. 2536 มิ่งงานเขียนของสุวิทย์ ชีรสวัสดิ์⁸ ที่ศึกษาเรื่องของเศรษฐกิจชุมชนอีสาน โดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนอีสาน ซึ่งเนื้อหาได้เน้นให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการผลิต การบริโภค รวมถึงกระบวนการปรับเปลี่ยน

ในช่วงทศวรรษที่ 2550 มิ่งงานเขียนของสุวิทย์ ชีรสวัสดิ์⁹ กล่าวถึงพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจชุมชนในภาคอีสานว่า เศรษฐกิจชุมชนอีสานในยุคก่อนพืชมานิชย์ (ก่อน พ.ศ.2503) เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ชาวบ้านในแต่ละชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติรอบ ๆ ชุมชน มีความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภค มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันซึ่งกันและกันภายในชุมชน และมีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน การ

⁶ สมชาติ มณีโชติ, ผศ. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. บทความ. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2551. หน้า 3.

⁷ ขงยุทธ ชูแว่น” เล่มเดียวกัน. 253.

⁸ สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์, ขอบ ดิสวนโลก. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลาง ก่อนและหลังการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2536.

⁹ สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์. กรุงเทพฯ. 2546. บทคัดย่อ.

ผลิตในช่วงนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพื่อการบริโภค สำหรับการผลิตเพื่อค้าขายนั้นมีน้อยมาก ทั้งนี้ สอดคล้องกับเอกสารชิ้นแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระแสรฐกิจดังกล่าว

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของชุมชนในภาคอีสาน โดยเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเป็นเศรษฐกิจการตลาด ซึ่งมีสาเหตุดังนี้ 1) ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว 2) การขยายตัวของระบบทุนนิยม 3) การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ถนน ไฟฟ้า เป็นต้น 4) นโยบายการผลิตเพื่อการส่งออก ทั้งนี้ สุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ ยังชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจนจากการอ้างอิงสถิติในด้านต่าง ๆ ในช่วงที่ผ่านมา เช่น การประกอบอาชีพ หนี้สิน พื้นที่การเกษตร หรือแม้แต่สถิติรายรับ-รายจ่าย ของผู้คนในภาคอีสาน

ในส่วนของมณีนัย ทองอยู่¹⁰ ได้เสนอผลการศึกษาที่ต่างออกไปว่า การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาโดยมีความแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่ 3 แบบ คือ 1) แบบที่ชาวนาส่วนหนึ่งสามารถพัฒนากิจการลงทุนการผลิตเพื่อผลกำไร เป็นผู้ประกอบการอิสระรายย่อยและส่วนนี้เองที่กลายเป็นส่วนที่สร้างความไม่สมดุลจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน 2) แบบที่ก่อตัวขึ้นในเขตชลประทานซึ่งมีการพัฒนาด้านเกษตรกรรมที่มีความหลากหลาย สามารถสร้างรายได้ อาชีพให้ชาวนาในชุมชนได้ 3) แบบที่การผลิตในสาขาเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวที่ไม่สามารถสร้างผลผลิตและรายได้อย่างต่อเนื่องและเพียงพอต่อการดำรงชีพ ส่งผลให้ชาวนาต้องออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน

จะเห็นว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจของชุมชนอีสานนั้น สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบอย่างเสมอ อันสืบเนื่องจากปัจจัยทางสังคมเป็นสำคัญ เช่น การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการสร้างถนน ไฟฟ้า การศึกษา เป็นต้น ประกอบกับการไหลบ่าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิต ทำให้ผู้คนต้องดิ้นรน แสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ได้มีได้ใช้ อาจจัดได้ว่าเป็นกระแสของค่านิยมในแต่ละช่วงก็ได้

สิ่งที่ชัดเจนที่สุดของการเข้ามามีบทบาทของเทคโนโลยีสมัยใหม่นั้น คือ การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการผลิตที่มุ่งสู่การค้าตามระบบทุนนิยมมากขึ้น ดังงานศึกษาของสุวิทย์ ชีรสวัสดิ์ ที่มีตัวเลขสถิติที่ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด มณีนัย ทองอยู่ ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าสภาพพื้นที่ที่เป็นทุนของชาวนาก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบของการปรับตัวที่แตกต่างกันออกไปภายใต้ระบบทุนนิยม

¹⁰ มณีนัย ทองอยู่. การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. พิมพ์. กรุงเทพฯ. 2546.

บทที่ 2

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านขนมจีน

สภาพแวดล้อมกับการตั้งถิ่นฐานชุมชนบ้านขนมจีน

บ้านขนมจีน หมู่ที่ 3 ตำบลโลกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นโดยการอพยพโยกย้ายครัวเรือนโดยคนต่างถิ่นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2470 ซึ่งมีนายเขียว เรืองศรีมัน เป็นผู้นำกลุ่มมาจากบ้านบุ บ้านตลาด จังหวัดนครราชสีมา พร้อมด้วยกลุ่มชาวบ้านซึ่งประกอบด้วย นางเป้า นิดอ่อน นายหมี ทองรัตน์ นายสังข์-นางทองดี ศรีคำ นายเอก-นางทอง อยู่ ศรีคำ นายทวี ศรีจันทน์ นายเป๊ะ เรืองศรีมัน นายชู เรืองศรีมัน นายปลื้ม เรืองศรีมัน นายคง หลงพิมาย ในการอพยพมาตั้งถิ่นฐานครั้งนั้นสืบเนื่องจากสภาพพื้นที่ที่ประสบกับภัยแล้ง ประกอบกับเสี่ยงลือเลื่องเล้าอ้างถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ตั้งของบ้านขนมจีนว่ามีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน

“ลือว่ากันพระ (เมืองกันทรวิชัย) อุดมสมบูรณ์ เอาข้าวใส่ตันหมอนแทนปยุ...”

สภาพที่ของบ้านขนมจีนเดิมที่เป็นพื้นที่ที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ นานาชนิด เช่น อีแร้ง พบมากบริเวณที่นาฝั่งตรงข้ามบ้านขนมจีนปัจจุบัน คุณยายสำราญ ไกรสอน เล่าว่า

“สมัยก่อนเมื่อชุมชนมีหมาตาย ชาวบ้านก็จะเอาซากทิ้งบริเวณน่าน้อย อีแร้งลงมากินซากหมาเน่า ชาวคุ้มตลาดก็เรียกพื้นที่ตรงนั้นว่า คุ้มแร้งเช่น”¹¹ บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าโคก ทั้งนี้อาณาเขตโดยรอบของบ้านขนมจีนยังติดต่อกับแหล่งน้ำที่เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐาน ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	ทุ่งนามมณ
----------	--------	-----------

ทิศใต้	ติดกับ	หนองบัว
--------	--------	---------

ทิศตะวันออก	ติดกับ	ป่าโคก หนองแวง (ปัจจุบัน คือ โรงเรียนบ้านโคก
-------------	--------	--

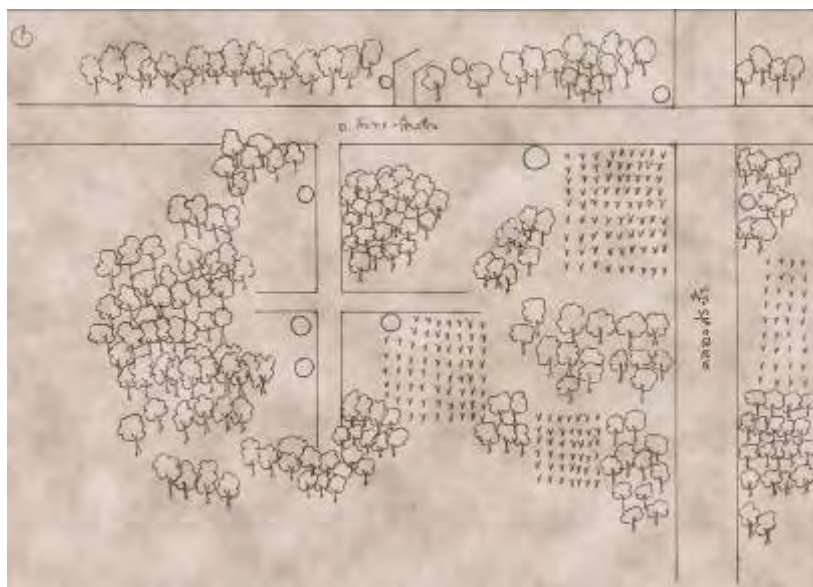
พระและวัดป่าศรัทธาธรรมวิทยา อยู่ด้านทิศตะวันตกของหนองแวง¹²)

ทิศตะวันตก	ติดกับ	ป่า (ปัจจุบัน คือ คลองส่งน้ำ)
------------	--------	-------------------------------

¹¹ คุณยายสำราญ ไกรสอน ...ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมวิจัย ฯ โครงการแปรงเส้นข้าวข้าวบ้านขนมจีน.

¹² พระเทพญาณกวี. ประวัติวัดป่าศรัทธาธรรมวิทยา. ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์. โฟชั่น กราฟฟิคดีไซน์ แอนด์ พริ้นท์. 2543. หน้า 38.

หลังจากที่นายเจียว เรืองศรีมัน และกลุ่มชาวบ้าน ได้เลือกพื้นที่บริเวณ “คุ่มน้อย” ตั้งบ้านเรือนอาศัย ส่วนพื้นที่ที่เป็นบ้านขนมจีนในปัจจุบันนั้นอดีตเป็นเพียงที่นา ครั้นตั้งบ้านแล้วได้ทำการจับจองที่ดินเพื่อใช้ทำมาหากิน ช่วงของการตั้งถิ่นฐานนั้น ไม่ใช่เพียงกลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมาเท่านั้นที่มาจับจองที่ดิน หากแต่ได้มีชาวบ้านที่มาจากชุมชนใกล้เคียงด้วยเช่นเดียวกัน เช่น บ้านคันธาร์ คุ่มตลาด (กันทรวิชัย) บ้านท่าขอนยาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวมากขึ้นชาวบ้านส่วนหนึ่งได้ย้ายบ้านเรือนออกมาตั้งอยู่บริเวณที่นานอกหมู่บ้าน ต่อมาในปีพ.ศ. 2516 พระครูวินัยธร (เปลี่ยน เรืองศรีมัน) จากวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านเป็น “บ้านขนมจีน” โดยมีนายเรียบ ทเวชาติ ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน (ก่อนหน้านั้นบริเวณดังกล่าวชาวบ้านเรียกชื่อคุ่มว่า “คุ่มลิงเซ็ง” ซึ่งเล่าว่า พ่อใหญ่คำพา มาหัดเล่นลิเกอยู่ที่นั่น¹³) และได้ใช้ชื่อ “บ้านขนมจีน” มาจนถึงปัจจุบัน

ภาพจำลองแผนผังชุมชนในยุคตั้งถิ่นฐาน

เนื่องด้วยสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่อุดมสมบูรณ์ทั้งพื้นที่ป่าโคก แหล่งน้ำ ดิน จึงเหมาะแก่การเพาะปลูก ทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และที่สำคัญชาวบ้านที่อพยพมานั้นซึ่งนำโดยนายเจียว เรืองศรีมัน สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สภาพพื้นที่ ด้วยการใช้ทรัพยากรที่อยู่ให้เกิดประโยชน์ ประกอบกับความชำนาญของอาชีพและความคุ้นเคยในวิถีชีวิตที่ติดตัวมาจากถิ่นเดิม “ปิ่นหม้อ” เป็นอาชีพแรกที่เกิดขึ้นภายในบ้านขนมจีน โดยเริ่มจากกลุ่มของนายเจียว และขยายออกไปสู่ชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ห้วยปลาหลด ถูกใช้เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้

¹³ คุณชายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

ประโยชน์จากการขุดนำดินมาปั้นหม้อ ในช่วงปี พ.ศ. 2470-2490 การปั้นหม้อถือเป็นอาชีพเสริมที่มีความสำคัญรองจากการทำนา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2520-2521 เกิดภัยน้ำท่วมครั้งใหญ่ในจังหวัดมหาสารคามและบ้านขนมจินก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน ประกอบกับช่วงก่อนหน้านั้นพื้นที่ถูกบุกรุก จับจอง รวมทั้งบริเวณห้วยปลาหลดถูกจับจองเป็นพื้นที่ส่วนตัว ชาวบ้านจึงไม่สามารถนำดินมาใช้ในการปั้นหม้อได้ อีกทั้งยังประสบภัยแล้งปลูกข้าวได้ไม่มากเท่าที่ควร ด้วยปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้อาชีพการปั้นหม้อของบ้านขนมจินต้องหยุดนับแต่นั้นเป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านขนมจินก็ไม่ได้หยุดการดำรงชีพอยู่เพียงเท่านั้น เมื่อสิ้นสุดอาชีพการปั้นหม้อแล้วชาวบ้านก็ได้เริ่มต้นอาชีพใหม่ คือ “ขนมจิน”

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านขนมจิน

จากการศึกษาความเป็นมาของชุมชนบ้านขนมจินพบว่ามีการพัฒนาที่สำคัญ 2 ช่วง ทั้งนี้ผู้ศึกษาใช้พัฒนาการด้านเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด ดังนี้

ยุคหม้อข้าว (พ.ศ.2470-2520)

นับตั้งแต่การอพยพย้ายถิ่นคนกลุ่มชาวบ้านบุ บ้านตลาด เมืองนครราชสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2470 ที่เลือกทำเลบริเวณคู่ม้อยเป็นที่ตั้งบ้านเรือนและใช้พื้นที่บริเวณที่เป็นบ้านขนมจิน (ปัจจุบัน) เป็นที่นา เนื่องจากที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งป่าโคก แหล่งน้ำ ดิน ซึ่งเป็นไปตามคำบอกเล่าที่ว่า “เอาข้าวใส่หม้อนแทนปุ๋ย...” และได้กลายเป็นฐานทรัพยากรสำคัญของชาวบ้านที่เข้ามากลุ่มแรกและกลุ่มที่มาทีหลัง ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ามาผสมผสานต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ในยุคเริ่มแรกของชุมชนนั้นตรงกับช่วงของการขยายตัวเมืองกันทรวิชัย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2458 เป็นต้นมา โดยขณะนั้น “หลวงชาญรัฐกิจ” ดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอ ผู้คนเข้ามาจับจองพื้นที่และตั้งบ้านเรือน เกิดการขยายตัวทั้งส่วนราชการ ชุมชน ร้านค้า โดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนที่ตั้งร้านค้าขึ้นบริเวณที่ใกล้เคียงกับที่ว่าการอำเภอ และการขยายตัวเมืองที่สำคัญเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมีการตัดถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) ในปี พ.ศ. 2478 ตลาด ร้านค้าจึงย้ายมาด้านทิศตะวันออกของที่ว่าการอำเภอจนปัจจุบัน¹⁴ อนึ่ง จากการขยายตัวของชุมชนเมืองหรือที่

¹⁴ ทม เกตุวงศา, และคณะ. กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2551. หน้า 159.

ชาวบ้านเรียกกัน คือ “กุ่มตลาด” ส่งผลให้กลุ่มนายเจียวและชาวบ้านกลุ่มอื่น ๆ บางส่วนได้ย้ายบ้านเรือนออกมาตั้งอยู่ตามพื้นที่นาและกลายเป็นหมู่บ้านขนมจีนในปัจจุบัน

จะเห็นว่า ชุมชนบ้านขนมจีนเติบโตมาพร้อม ๆ กับการขยายตัวของเมืองกันทรวิชัยทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่ส่งผลต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนมากที่สุดคือด้านเศรษฐกิจ เป็นต้นว่า มีการผสมผสานระหว่าง “เศรษฐกิจแบบพึ่งพา” และเศรษฐกิจแบบตลาด” หรือที่ สุวิทย์ ชีรสาคัด กล่าวว่า เป็น “เศรษฐกิจการตลาดหรือยุคพืชพาณิชย์”¹⁵ มีสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนก็ยังติดอยู่กับการดำเนินชีวิตภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งวิถีชีวิต อาชีพ ความเชื่อ เป็นต้น เนื่องจากพื้นที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ จะเห็นได้จากเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับฮีโร่

“...ตอนนั้นแรงเยอะ ขยายเคยเห็นอยู่ในโรงเรียนบ้านโคกพระ อยู่บนต้นไม้สูง ๆ...”¹⁶

ช่วงเวลานั้นชาวบ้านมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ใช้เวลาอยู่กับการทำนา ทำไร่ ปลูกพืชที่สามารถไปเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนได้ เช่น พริกแขกเกลือ ข้าวแลกปลา เป็นต้น โดยชาวบ้านจะมีวิธีการแลกเปลี่ยนที่ไม่มีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้น ทุกคนที่นำของมาแลกเปลี่ยนต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างดี

“...คราวต่อไปถ้ามีอะไรที่อยากได้ก็จะเอามาแลกเปลี่ยน...” เป็นคำกล่าวที่เกิดขึ้นหลังจากการแลกเปลี่ยนสิ่งของ หลายคนได้ “เสีย” ต่างบ้านต่างเมือง การแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่แล้วไม่ใช่คนที่ เป็นเครือข่าย เนื่องจากเครือข่ายของคนบ้านขนมจีนส่วนใหญ่อยู่ในละแวกใกล้ ๆ กัน กล่าวคือสภาพพื้นที่ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก มีอะไรก็เหมือนกัน บางกลุ่มคนเท่านั้นที่กลับไปแลกเปลี่ยนของกับเครือข่าย เช่น บ้านท่าขอนยาง เป็นต้น เพราะฉะนั้นการแลกเปลี่ยนจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนต่างถิ่น

ในยุคนี้ชาวบ้านไม่ได้ทำนาหรือหากินตามแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น “การปั้นหม้อ” เป็นอีกหนึ่งอาชีพ ซึ่งเป็นอาชีพใหม่ที่เข้ามาบดบังต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนช่วงนี้ด้วย ทั้งนี้ เกิดขึ้นโดยกลุ่มของนายเจียว เรื่องศรีมัน ได้นำเอาภูมิปัญญาจากพื้นถิ่นเดิมที่ติดตัวมานั้นได้เริ่มทำและถ่ายทอดให้กับชาวบ้านคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน โดยมีห้วยปลาหลดเป็นแหล่งดินที่สำคัญที่สุดในเวลานั้น ชาวบ้านต่างพากันไปขุดเอาจากที่นั่นมาปั้นหม้อ หม้อในช่วงนั้นนับเป็นสิ่งเดียวที่สามารถใช้เป็นสินค้าพาณิชย์ที่นำออกไปขายยังตลาด ต่างถิ่น แล้วสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน จากตรงนี้ ทำให้เห็นถึง “หม้อ” เป็นตัวแทนระบบเศรษฐกิจการตลาดที่เริ่มเข้ามาสู่ชุมชนบ้านขนมจีน ซึ่งเข้ามาผสมผสานกับ “ข้าว” เป็นตัวแทนระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา

¹⁵ สุวิทย์ ชีรสาคัด, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, เอ็ดดิสัน เพรส โปรดัก, 2546, บทคัดย่อ หน้า (29).

¹⁶ คุณชายสำราญ ไกรสอน, อ้างแล้ว.

ยุคขนมนเงินกระแสนิยม (พ.ศ.2520-2540)

ในยุคที่เรียกว่า “กระแสนิยม” เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจจากระบบดั้งเดิม คือ ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ในช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 การพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในทุก ๆ พื้นที่ หนึ่ง กระแสของทุนนิยมในภาคอีสานไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันทั้งหมดหรือเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนัก แต่เป็นไปอย่างช้าและเพิ่มความสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ ชุมชนบ้านขนมนเงินก็เช่นเดียวกันที่ต้องประสบกับสิ่งนี้ด้วย

ชุมชนบ้านขนมนเงินเป็นอีกหมู่บ้านที่ได้ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นด้วย วิถีเดิมนั้นชาวบ้านอาศัยหาเลี้ยงปากท้องจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งหาอยู่หากิน แลกเปลี่ยน หรือค้าขายบ้างตามสภาพและกำลัง ในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนนั้นเริ่มเปลี่ยน มีการบุกกรุกพื้นที่ป่าโคกสาธารณะ จับจองที่สาธารณะ ห้วยปลาหลดกลายเป็นพื้นที่ของเอกชนไป ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปขุดดินมาปั้นหม้ออีกต่อไป สิ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมนเงินต้องหยุดการปั้นหม้อ ประกอบกับกระแสนิยมที่ใช้ระบบเงินตราเข้ามาเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน

อย่างไรก็ตาม จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของบ้านเมือง ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมนเงินมีการดิ้นรนเพื่อปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการทำ “ขนมนเงิน” ซึ่งเป็นอาหารการกินและเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ติดตัวมาจากท้องถิ่นเดิม ขนมนเงินได้กลายมาเป็นสินค้าส่งออกหลักที่สามารถสร้างรายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ ทำให้การทำขนมนเงินขยายตัวอย่างรวดเร็ว

จากคำกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่าในยุคกระแสนิยมของบ้านขนมนเงิน “ขนมนเงิน” เป็นตัวแทนของระบบเศรษฐกิจในยุคนี้ เนื่องจากการขายขนมนเงินได้เงินจำนวนมาก ชาวบ้านมีกำลังในการซื้อสินค้า เช่น เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ รถมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น นอกจากนี้ “ขนมนเงิน” ยังเป็นสิ่งที่สร้างชื่อเสียง สร้างเครือข่ายการค้าอย่างกว้างขวาง เช่น เมืองมหาสารคาม ยางตลาด สุรินทร์ บุรีรัมย์ เป็นต้น เครือข่ายเศรษฐกิจระหว่างชุมชน และที่สำคัญบ้านขนมนเงินยังเป็นตลาดการส่งข้าวและแป้งที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของอำเภอกันทรวิชัยสร้างกำไรอย่างมากแก่นายทุน พ่อค้า ชาวบ้านสามารถสร้างเครดิตในการซื้อวัตถุดิบอย่างข้าวและแป้งได้เนื่องจากความเชื่อมั่นทางเศรษฐกิจ “ทุกหลังคาเรือนประกอบอาชีพทำขนมนเงิน...วันไหนไม่มีเงิน เพียงแค่เห็นก้อนแป้งหมักก็มองเห็นเงินอยู่ข้างหน้า...”¹⁷

¹⁷ คุณชายสมดี พานชมพู่. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมวิจัยฯ โครงการแปรงเส้นข้าวขาวบ้านขนมนเงิน.

บทที่ 3

แป้งเส้นยาว “ข้าวปุ้น” บ้านขนมจีน

การศึกษาเรื่อง “แป้งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน” เป็นการศึกษาที่อยู่ในช่วงพัฒนาการยุคที่ 2 (ยุคขนมจีนกระแสนิยม พ.ศ.2520-2540) เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนบ้านขนมจีนมากที่สุด โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจชุมชน อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านสามารถลืมตาอ้าปากได้เพราะขนมจีน นอกจากนี้ ยังพบว่าวิถีการทำขนมจีนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค คือ แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา (พ.ศ.2500-2520) แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการตลาด (พ.ศ.2520-2540) แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน) ในแต่ละยุคนั้น บทบาทของ “ข้าวปุ้น” ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชุมชนได้มีการปรับเปลี่ยนอยู่อย่างต่อเนื่อง

แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา (พ.ศ.2500-2520)

“ข้าวปุ้น¹⁸” หรือ “ขนมจีน¹⁹” ไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นและมีที่มาอย่างไร ทราบเพียงว่ามีความสัมพันธ์กับวิถีการบริโภคของชาวอีสานมาช้านาน แต่เป็นอาหารที่หารับประทานได้ยาก เนื่องจากชาวบ้านไม่ทำกินอย่างทั่วไปเหมือนอาหารชนิดอื่น ๆ ส่วนใหญ่แล้วข้าวปุ้นจะถูกทำขึ้นเมื่อชุมชนมีการจัดงานบุญภายในชุมชน เช่น บุญสะเทวดหรือบุญข้าวปุ้น เป็นต้น สำหรับข้าวปุ้นบ้านขนมจีนนั้น เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการอพยพมาตั้งถิ่นฐาน โดยยายสี ที่ย้ายครัวมาจากบ้านท่าขอนยาง ถือได้ว่าเป็นคนแรกที่น่าเอาวัฒนธรรมการกินและผลิตข้าวปุ้นมาเผยแพร่แก่คนในหมู่บ้าน

และนั่นคือจุดเริ่มต้นยุคขนมจีนในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา จากที่ได้กล่าวไปแล้วว่าช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐาน เมื่อ พ.ศ. 2470 นายเขียว เรืองศรีมัน ผู้นำครอบครัวจากจังหวัดนครราชสีมา ได้นำเอาวัฒนธรรมการปั้นหม้อมาเผยแพร่ในชุมชน และการปั้นหม้อได้ขยายสู่คน

¹⁸ “ข้าวปุ้น” ตรงกับภาษากลางว่า “ขนมจีน” ข้าวปุ้นในบางท้องถิ่นเรียกชื่อต่างกันไป เช่น จังหวัดชัยภูมิและใกล้เคียงเรียกว่า “ขนมเส้น”

ข้าวปุ้นเป็นอาหารหลักของชาวอีสาน ทุกครัวเรือนนิยมทำกินในวันสำคัญที่มีกิจกรรมของชุมชน เช่น วันบุญต่าง ๆ (บุญบั้งไฟ บุญสะเทวดหรือมหาชาติบุญบวชนาค ฯลฯ) อ้างจาก ธวัช ปุณโณทก. ข้าวปุ้น (ขนมจีน) : อาหาร. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 2 .

¹⁹ คำว่า “ขนมจีน” มาจากคำว่า “ชะหนอมจีน”, “คะหนอมจีน” หรือ “ชะหนอมจีน” ในภาษารามัญ หมายถึง ของกินที่ดื่มสุก อาจเป็นไปได้ว่าคนไทยรับเอาคำนี้มาใช้แล้วลากให้ยาวออกไปว่า “ขนมจีน” . อ้างจาก จุลพรรณ พิทยานรนนท์. ที่มาของชื่อขนมจีน. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 2. หน้า 519.

ในชุมชนอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นอาชีพรองจากการทำนา จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2491 ชาวบ้านค่อย ๆ เลิกปั้นหม้อ เนื่องจากพื้นที่ที่ชาวบ้านไปขุดดินมาปั้นหม้อนั้นได้กลายเป็นพื้นที่ที่ถูกจับจองเป็นเจ้าของ จึงไม่สามารถไปเอาดินมาปั้นหม้อได้ และดินจากที่อื่นก็ใช้ในการปั้นหม้อไม่ได้

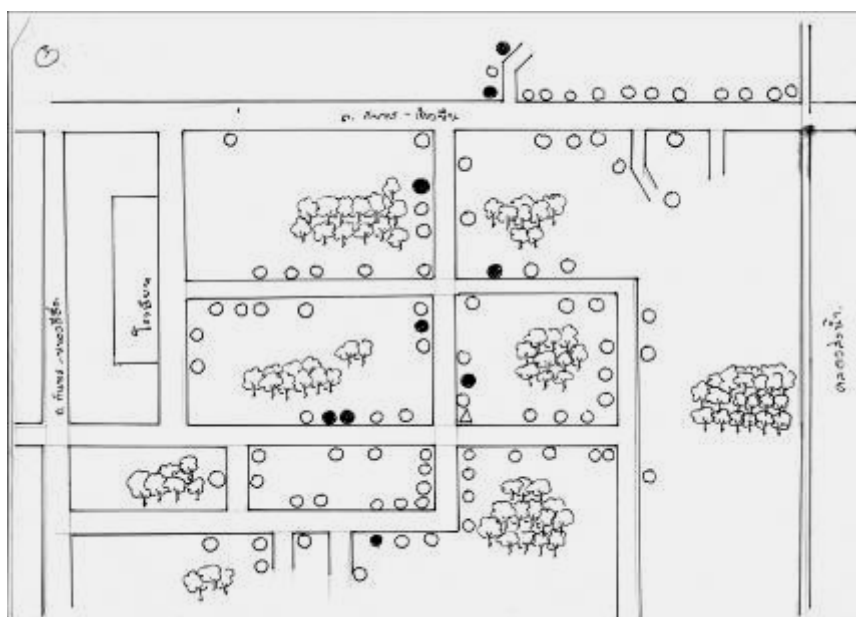
ยายสี เป็นคนแรกที่เริ่มทำข้าวปุ้นของชุมชน ซึ่งก่อนหน้านี้การทำข้าวปุ้นเป็นเพียงกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในงานบุญสะเทวดของชุมชนเท่านั้น เมื่อหลังจากปี พ.ศ. 2491 เป็นต้นมา ข้าวปุ้นถูกทำขึ้นเพื่อเป็นสินค้าที่ยายสีเร่ขายภายในบ้านขนมจีน

“...ยายเริ่มทำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 พ่อแม่พาทำไปบุญสะเทวด บุญกฐิน...”²⁰

“เพื่อกี้อามาขายในหมู่บ้าน ทั่วบ้าน ขายจนละสลึง...”²¹

จากจุดเริ่มต้นเพียงแค่อยายสี ต่อมาในระยะเวลาที่ไม่ห่างกันมากนักชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้เริ่มทำข้าวปุ้นโดยมียายสีเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการทำข้าวปุ้น ประกอบกับการสังเกต เรียนรู้จากคนอื่น ๆ

“...ก็เห็นคนอื่นเขาทำแล้วขายได้ ก็เลยทำตาม ๆ กันมานี้แหละ...”²²

ภาพจำลองแผนผังชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ทำข้าวปุ้นในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา

²⁰ คุณชายสำราญ ไกรสอน, อ้างแล้ว.

²¹ คุณชายลำไย ป่วนฉิมพลี, ถอดเทป, การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553, โดย ทีมชิววิจัย ฯ โครงการแบ่งปันข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

²² คุณชายสำราญ ไกรสอน, อ้างแล้ว.

ในช่วงเวลาดังกล่าว “ข้าวปุ้น” เริ่มเข้ามาบทบาทที่สัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้จากแผนผังชุมชนที่แสดงถึงกลุ่มชาวบ้านที่ข้าวปุ้นในยุคแรกข้าวปุ้นกลายเป็นสินค้าที่ชาวบ้านทำกันในช่วงของการว่างเว้นจากฤดูทำนา ข้าวปุ้นสามารถนำออกไปขายตามตลาด (กุ่มตลาด อ.กันทรวิชัย) ชุมชนใกล้เคียง รวมถึงการใช้เป็นสิ่งของแลกเปลี่ยน

“...เอาไปแลกก็มีบ้างแต่ไม่มาก ส่วนใหญ่จะแลกเอาฟริก ผักต่าง ๆ ที่บ้านเราไม่มี...”²³

จากจุดเริ่มต้นเพียงไม่กี่หลังคาเรือน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2510 ชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพใหม่ด้วยการทำข้าวปุ้นอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ประกอบกับช่วงเวลานั้นอยู่ในช่วงของการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ จากการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 และช่วงแรก ๆ ของการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2

อนึ่ง กระบวนการผลิตถูกปรับเปลี่ยนจากเพื่อการบริโภคเป็นหลัก เริ่มมีส่วนที่ขยายสู่การผลิตเพื่อเป็นสินค้า อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่ได้นั้นสะท้อนให้เห็นว่ารูปแบบการผลิตนั้นได้เปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในฐานทรัพยากรที่มาถึงชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งเร็วช้าต่างกันตามระยะความใกล้และความห่างจากศูนย์กลางอำนาจรัฐและทุน²⁴ ทั้งนี้ เนื่องจากสภาพและกำลังของชาวบ้านที่เป็นผู้ผลิต ซึ่งเป็นการผลิตที่ทำกันภายในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก ช่วยกันทำข้าวปุ้นเพื่อนำไปขาย

ข้าวปุ้นในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาก่อให้เกิดสิ่งที่สำคัญหลายประการ คือ รูปแบบการผลิตระบบความสัมพันธ์ ดังนี้

1. รูปแบบการผลิต

การผลิตในยุคนี้เป็นการผลิตที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ภายในชุมชน กล่าวคือ วัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ เครื่องมือเครื่องใช้สามารถหาได้จากสิ่งที่อยู่รอบตัว เช่น หม้อดินเผา (ชาวบ้านสามารถทำได้เอง) รำ ข้าว น้ำ (จากหนองบัว) หรือแม้แต่แรงงานที่มีอยู่ภายในครัวเรือน

1.1 เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต

- ข้าว ข้าวเจ้าเหลือง
- เฝียน เครื่องมือที่ใช้ในการบีบข้าวปุ้นให้เป็นเส้น
- ครกกระเดื่อง สำหรับตำข้าวให้เป็นแป้งสำหรับทำข้าวปุ้น

²³ คุณชายสำราญ ไกรสอน, อ้างแล้ว.

²⁴ สติลาภรณ์ บัวสาย, ดร. พลังท้องถิ่น บทพลังกระบวนงานวิจัยด้านชุมชน, สร้างสรรค์ปัญญา : ชุดพรมแดนความรู้ ลำดับที่ 1, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2547.

- เตา เตาถ่าน
- น้ำ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำข้าวปุ้นทุก ๆ ขั้นตอน
- ปิ๊ป / หม้อดินเผา เป็นอุปกรณ์ใช้ในการต้ม
- กระละมั่ง แซ่ข้าวปุ้น
- กระซอน ทำจากไม้ไผ่สาน ใช้ตักเส้นข้าวปุ้น
- ใบตอง ใช้รองข้าวปุ้น
- กระจาด / ตะกร้า ไม้ไผ่สาน ใช้บรรจุข้าวปุ้น

1.2 ขั้นตอนการผลิต

สำหรับขั้นตอนการผลิตข้าวปุ้นในยุคแรกสามารถแบ่งได้ 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนแรก

การหมัก เริ่มจากการแช่ข้าวโดยใช้กระเปาะ แช่ประมาณ 2-3 วัน ขั้นตอนนี้เรียกว่า “หม่าอ่อน” พอแช่จนขึ้นน้ำแล้วก็ตักใส่ตะกร้าวางผึ่งเอาไว้ประมาณ 2 คืน ช่วงนี้ให้หมั่นเอาน้ำโรยข้าวไม่ให้แห้ง จากนั้นก็ตากแดดจนข้าวเปื่อย จากนั้นนำข้าวที่แช่ไว้มาตำ โดยใช้ครกกระเดื่องเป็นอุปกรณ์สำคัญ ตำจนได้ผงแป้ง แล้วนำไปผสมน้ำและกรองเอาแป้งออกจากน้ำ ในสมัยก่อนวิธีการนี้ชาวบ้านใช้วิธีการนั่งทับแป้งให้น้ำออกจากแป้ง วิธีนี้เรียกว่า “จ้อนข้าวปุ้น”

ขั้นตอนที่สอง

ต้มแป้ง ต้มแบบเป็นก้อน ๆ โดยเอาไม้พายที่ปากถัง (ปิ๊ป) นิยมใช้ “ถังจีโล่” ในช่วงนั้นการต้มสามารถใช้แก๊ส (แก๊สที่ใช้บ่มมะม่วงมีลักษณะเป็นก้อน) เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2529-2530 ได้พัฒนารูปแบบเตาที่สามารถทำข้าวปุ้นได้มากขึ้น ขนาดเตาที่ใหญ่ขึ้นเป็นเตาที่ก่อขึ้นด้วยอิฐมอญ

ขั้นตอนที่สาม

นวดแป้ง หรือปั่นแป้ง สมัยก่อนใช้วิธีการตำ หยอดน้ำร้อนน้ำเย็นแล้ววนจนกว่าจะเหลว นวดใส่กระบะหิน “เขาเอามาขายพร้อมโอ่งมังกร...” จากนั้นเอาแป้งมารีดเพื่อให้แป้งมีความละเอียดมากขึ้น โดยใช้ผ้ามุ้งในลอน

ขั้นตอนที่สี่

การบีบ หลังจากทีรีดแป้งให้ละเอียดแล้วนำมาบีบเป็นเส้น โดยใช้ฝืน²⁵ ไม่นิยมใช้โองหีบข้าวปุ้น เนื่องจากฝืนในขณะที่บีบนั่นก็สามารถนวดแป้งไปในตัว จากนั้นก็จับเส้น บรรจุใส่กระจาดไม้ไผ่สานเพื่อนำไปขาย

²⁵ ฝืน ใช้โรยข้าวปุ้น ซึ่งทำจากผ้าหนา ๆ ตรงกลางเป็นโลหะเจาะรูขนาดเส้นข้าวปุ้น เรียกชื่อตามภาษาถิ่นว่า “ฝืน” อ้างจาก ธวัช ปุณโณทก, ฝืน / โองหีบข้าวปุ้น, สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 8 .

จากขั้นตอนการผลิตนี้ ตลอดระยะเวลาของการผลิตทำให้ทราบว่าชาวบ้านได้ใช้เวลาในการทำเป็นจำนวนมากและใช้แรงงานคนทั้งหมด นับตั้งแต่การเข้าวนจนกระทั่งบีบเป็นเส้นแล้วบรรจุ หลาย ๆ ครั้งเมื่อมีผู้ที่ต้องการข้าวปุ้นจำนวนมาก ๆ ชาวบ้านที่ทำข้าวปุ้นต้องใช้เวลาในการทำทั้งวันทั้งคืนและช่วยกันทำหลายคน แต่ส่วนใหญ่แล้ว คุณยายเขียน เหล่าม่วง เล่าว่า

“...วันไหนถ้ามีคนมาสั่ง 100 กิโล ก็ทำกันทั้งวันทั้งคืน ต้องช่วยกันทำถึง 3-4 คน คนหนึ่งนวด คนหนึ่งบีบ คนหนึ่งจับเส้น คนหนึ่งจับใส่กระเจาด...”²⁶

2. ระบบความสัมพันธ์

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ระบบความสัมพันธ์นับว่ามีความสำคัญซึ่งเป็นหัวใจของการศึกษา เนื่องจากจะช่วยให้เข้าถึงระบบโครงสร้างของท้องถิ่นได้ชัดเจนขึ้น ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า “ในท้องถิ่นนั้นมีฐานของพลังที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นสามารถจัดการกับตัวเองได้ และหาความสมดุลพอดีของท้องถิ่นได้อีกด้วย ฐานที่สำคัญของพลังท้องถิ่นประกอบด้วย 4 ฐาน คือ เครือข่ายทางสังคม ฐานทรัพยากร ระบบความรู้ วัฒนธรรมและความเชื่อ²⁷” กล่าวคือ เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นฐานสำคัญของการสร้างความรู้สึกร่วมหรือสำนึกของคนในท้องถิ่น“ข้าวปุ้น” ในของระบบความสัมพันธ์สามารถแบ่งได้ดังนี้

2.1 เครือข่ายทางสังคม (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

ความสัมพันธ์ด้านสังคมในวิถีทางของการทำข้าวปุ้นของชาวบ้านชุมชนบ้านขมจินนั้น เป็นการทำกันเฉพาะภายในครอบครัวไม่ได้มีการช่วยกันทำแต่อย่างใด เนื่องจากการทำข้าวปุ้นได้ทำกันเกือบทุกหลังคาเรือน มีเพียงคนในครอบครัวเท่านั้นที่ช่วยกันทำ หรือแม้แต่ช่วงของงานบุญก็ต่างคนต่างทำข้าวปุ้นไปร่วมงาน กล่าวได้ว่า การทำข้าวปุ้นไม่ได้มีส่วนในการสร้างระบบความสัมพันธ์ภายในของชุมชนได้อย่างชัดเจนหากมองในแง่ของกระบวนการผลิต

อนึ่ง สิ่งที่สะท้อนให้เห็นระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ยังแน่นแฟ้น คือ “ข้าวปุ้น” เป็นกิจกรรมที่ไม่ใช่เพียงการผลิตเพื่อเป็นสินค้าเท่านั้น แต่เป็นส่วนที่ยื่นยื่นถึงระบบโครงสร้างทางสังคมพื้นฐาน (ครอบครัว) ที่ยึดมั่น เหนียวแน่น นับเป็นกระบวนการสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ภายในครอบครัว ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา

เขียน “...ใช้บีบข้าวปุ้น เขียนก็มีเขียนหน้าทอง เขียน 32 รู เอาฝากระป๋องมาเจาะเป็นรูประมาณพอดี แล้วก็เอาผ้าโทเลขาวมาเช็ดติดกับฝา...” อ้างจาก คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

²⁶ คุณยายเขียน เหล่าม่วง, อุดมเทป, การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553, โดย ทีมวิจัยฯ โครงการแปรงเส้นข้าวปุ้นบ้านขมจิน.

²⁷ สีลาภรณ์ บัวสาย, อ้างแล้ว.

“ตอนทำก็ช่วยกันทำ ถ้าลูกไม่ไปโรงเรียนลูกก็ช่วยทำ น้องสาว น้องเขย กับพี่ยาย...”²⁸

ในระหว่างกระบวนการผลิต คนในครอบครัวที่ช่วยกันทำข้าวปุ้นยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนในครอบครัวได้พูดคุย ปรึกษาหารือในเรื่องต่าง ๆ ผู้ใหญ่ได้สั่งสอนลูกหลาน รวมถึงการสอนวิธีการทำข้าวปุ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เดิมเดิมในระบบโครงสร้างพื้นฐาน (ครอบครัว) ที่แตกต่างจากยุคต่อ ๆ มาโดยสิ้นเชิง

นอกจากนี้ หลังจากเสร็จสิ้นจากกระบวนการผลิต “ข้าวปุ้น” เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนและสังคมภายนอก ยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาเป็นช่วงที่เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม 2 ระบบ คือ ระบบการแลกเปลี่ยนและระบบการค้าขาย ข้าวปุ้นเข้ามามีส่วนสำคัญทั้งสองระบบ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นในรูปแบบของระบบหลัง หากมีความจำเป็นที่จะต้องใช่วิธีการแลกเปลี่ยนก็สามารถทำได้เช่นเดียวกัน

ระบบการแลกเปลี่ยน ตามความเข้าใจโดยทั่วไปแล้วคนที่มีระบบความสัมพันธ์ทั้งทางเครือญาติ หรือมีระบบความเชื่อเดียวกันจะเป็นตัวดึงดูดให้เกิดการแลกเปลี่ยนเท่านั้น จากการศึกษาพบว่าในประเด็นดังกล่าวมีไม่มากนัก ที่พบนั้นเป็นการไปเยี่ยมเยียนแล้วนำข้าวปุ้นไปฝากแล้วก็ได้สิ่งของอีกอย่างกลับมา เช่น พริกเกลือ ขึ้นอยู่กับว่าบ้านนั้นจะมีอะไร หากจะมองให้ลึกลงไปแล้วคงไม่มีความแตกต่างไปจากการแลกเปลี่ยนสินค้าทั่ว ๆ ไป เพียงแต่เป็นวิธีการหนึ่งเท่านั้นของระบบการแลกเปลี่ยน

บ้านขนมจีนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าโคก เพราะฉะนั้นสินค้าที่แลกเปลี่ยนมากที่สุดจะเป็นสิ่งที่ตัวเองไม่มีหรือมีน้อย เช่น ปลา พืชตามฤดูกาล เป็นต้น โดยมีอัตราแลกเปลี่ยน คือ ข้าวปุ้น 2 กิโล ต่อปลา 1 เปาะ เป็นต้น หรือไม่กี่ตามจะตกลงกันได้ อย่างไรก็ตาม ระบบการแลกเปลี่ยนของบ้านขนมจีนในยุคนี้มีไม่มากนักดังที่กล่าวไปแล้ว แต่ระบบความสัมพันธ์กับคนในชุมชนต่าง ๆ ที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นก็ไม่ได้ขาดหรือคลาไคลตัวลงแต่อย่างใด เนื่องจากข้าวปุ้นเป็นอาหารที่หากินได้ไม่มากและมีไม่กี่หมู่บ้านที่สามารถทำข้าวปุ้นเป็นสินค้าได้มากอย่างบ้านขนมจีน เมื่อชาวบ้านจากบ้านขนมจีนเอาข้าวปุ้นไปแลกก็มักจะได้สิ่งของกลับมาอย่างมากมาย

ระบบการค้าขาย ในยุคนี้นับเงินตราเริ่มเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการค้าขายเพิ่มขึ้น โดยเริ่มจาก กิโลกรัมละ 50 สตางค์ ประกอบกับในยุคนั้นได้มีการขยายของเศรษฐกิจอย่างคึกคัก มีสินค้ามากมายซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวบ้าน จากจุดนี้ทำให้กระบวนการผลิตเพื่อการค้าขายมีมากกว่าระบบการแลกเปลี่ยน

ข้าวปุ้นในยุคนี้ถูกนำส่งสู่ตลาดโดยชาวบ้านเอง หลังจากที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว “รถไม้คู่” เป็นพาหนะชนิดเดียวที่สามารถนำชาวบ้านและข้าวปุ้นไปสู่ตลาดตามท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น อำเภอเมืองมหาสารคาม อำเภอยางตลาด กาฬสินธุ์ มากที่สุด ส่งผลให้ข้าวปุ้นบ้านขนมจีนเป็นที่รู้จัก

²⁸ คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

กันมากขึ้น ทำนองเดียวกันกับการสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ทางสังคมเพื่อความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การค้าในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาของชุมชน

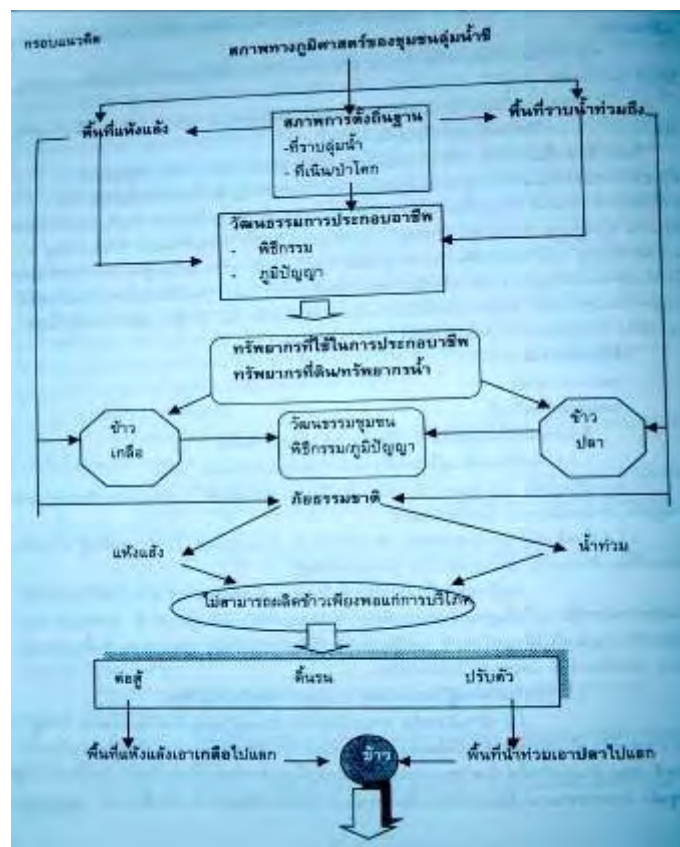
“ก็ไปได้ไปเดินขายตามบ้านหรือ ไปถึงตลาดก็วางขายกับคนอื่นเขา ขายดีที่สุด...”²⁹”

2.2 ฐานทรัพยากร (ความสัมพันธ์ด้านทรัพยากร)

คนกับทรัพยากรนับเป็นความสัมพันธ์ที่มีมาช้านานแทบจะตัดกันไม่ขาด เนื่องจากคนไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยปราศจากทรัพยากรอันเป็นฐานสำคัญที่ทำให้ชีวิตอยู่รอด ซึ่งทรัพยากรเข้ามามีบทบาทและความสัมพันธ์กับผู้คนในรูปแบบของปัจจัย 4 และโยงไปถึงความเชื่อที่ก่อเกิดเป็นประเพณี พิธีกรรมต่อไปได้

จากที่กล่าวมาแล้วเมื่อตอนต้นถึงสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านชุมชนบ้านขมจิน ก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ด้วยการใช้ประโยชน์และการปรับตัวให้เข้ากับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งด้านกายภาพและด้านชีวภาพ ทั้งนี้ยังสามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย เช่น ข้าวปุ้น เป็นสิ่งที่ผสมผสานระหว่างวิถีชีวิต ภูมิปัญญา ที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน เช่น น้ำ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากวัสดุรอบ ๆ ตัว หรือแม้แต่ข้าวที่เป็นผลผลิตที่ได้จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่มาผสมผสานผ่านองค์ความรู้แบบชาวบ้าน เกิดเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนจนได้ชื่อว่า “บ้านขมจิน” ในเวลาต่อมา เป็นต้น สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าผลผลิตที่ถูกสร้างขึ้นนั้นต่างอยู่ภายใต้เงื่อนไขของโครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับฐานทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและท้องถิ่น

²⁹ คุณชายเสถียร ศิริพิชัย. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมวิจัยฯ โครงการแปรงเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขมจิน.

แผนผังกรอบแนวคิดสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนลุ่มน้ำชี

อ.ไพฑูรย์ บุญไชย หน้า 64

การทำข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจินเป็นเพียงกิจกรรม ผลผลิตหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาและการรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นว่าการทำข้าวปุ้นไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างของวิถีชีวิตที่ได้ดำเนินไปในแต่ละวัน หากมองในแง่ของโครงสร้างฐานทรัพยากรแล้วยังทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน เช่น การปลูกข้าว การเกษตรต่าง ๆ การหาอยู่หากินที่อาศัยทั้งพื้นที่ป่าโคก แหล่งน้ำ เป็นเสมือน “ซูปเปอร์มาร์เก็ต”³⁰ หลังจากที่ย่างเว้นจากช่วงเวลาดังกล่าว นอกจากนี้ยังได้นำเอาผลผลิตที่ได้มาทำข้าวปุ้นเพื่อเลี้ยงชีพ เช่น ข้าว เป็นต้น

ทั้งนี้ บทบาทและความสำคัญซึ่งโยงไปถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนกับชาวบ้านยังดำเนินไปอย่างเหนียวแน่นเหมือนข้าวที่หนึ่งใหม่ ส่วนบทบาทของข้าวปุ้นในยุคนี้ก็เช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นอาหารประยุกต์ที่ได้จากผลผลิตจากทรัพยากรใน

³⁰ ไพฑูรย์ บุญชัย, อ้างแล้ว.

ทุกขั้นตอน เช่น การใช้ข้าวมาทำเป็นแป้งข้าวปุ้น ฟินจากป่าโคกมาเป็นเชื้อเพลิง น้ำจากหนองบัว หนองแวงมาใช้เป็นส่วนประกอบในขั้นตอนต่าง ๆ

“สมัยก่อนก็พากันไปตักน้ำจากหนองบัวมาเอ็ดข้าวปุ้น...”³¹

นัยยะอีกประการ คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนนั้นยังเป็นที่ไปในรูปแบบของทรัพยากรสาธารณะ กล่าวคือ ชาวบ้านยึดถือกฎกติกาที่จะใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน มีการดูแลรักษาพื้นที่ให้คงสภาพอยู่อย่างสมบูรณ์ โดยเฉพาะป่าโคกและแหล่งน้ำ หากแต่มีส่วนที่ถูกจับจองเป็นของส่วนตัวซึ่งเป็นการตัดโอกาสของชาวบ้านคนอื่น ๆ ในการใช้ประโยชน์ไป เช่น พื้นที่บริเวณห้วยปลาหลดที่ถูกชาวบ้านบางคนจับจอง ทำให้ชาวบ้านที่ยึดอาชีพปั้นหม้อไม่สามารถไปขุดเอาดินมาปั้นหม้อได้และต้องเลิกทำไปในที่สุด อย่างไรก็ตามพื้นที่ที่ถูกจับจองในท้องถิ่นยังมีไม่มาก ส่วนที่มีก็จะเป็นการสร้างพื้นที่ทางการเกษตรตามนโยบายของรัฐนั่นเอง

2.3 คุณค่าและความเชื่อ (ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อ)

ในบทบาทหน้าที่ทางสังคมของระบบคุณค่าและความเชื่อ “หน้าที่ที่สำคัญคือ การจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติ เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน การเข้าใจถึงคุณค่าและความเชื่อของคนกลุ่มชนหนึ่ง ๆ จะช่วยให้เข้าใจถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มชน รวมถึงความผูกพันที่เขามีต่อธรรมชาติร่วมกัน...”³²

ข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจินมีที่มาจากความสัมพันธ์ทางความเชื่อระหว่างชาวบ้านกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและผี นั่นคือ บุญพะเหวด บุญบั้งไฟ จารีตประเพณี ฮีต-คอง เป็นมิตติความสัมพันธ์อย่างที่กล่าวมาแล้ว ก่อเกิดเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชาวอีสาน รวมถึงชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจินด้วย

ประเพณีบุญพะเหวดยังเป็นงานบุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสาน จัดขึ้นในช่วงเดือนสี่ของทุกปี ทั้งนี้เพราะในช่วงนี้ชาวอีสานว่างเว้นจากการทำนา จึงเป็นโอกาสสำคัญของชาวบ้านในการทำบุญทำทาน ดังผลญาที่ว่า “เดือนสามค้อยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี เดือนสี่ค้อยจวนน้อยเทศน์มะที”³³ อันหมายถึง เมื่อถึงเดือนสามเจ้าสามหัว (พระ) คอยงานบุญข้าวจี พอถึงเดือนสี่จวนน้อย (เณร) คอยเทศน์มะที (มัทรี) จากผลญานี้ ชี้ให้เห็นว่าบุญพะเหวดยังมีความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์ และมีความเชื่อที่ว่าหากผู้ใดฟังเทศน์พะเหวดหรือเทศน์มหาชาติจบในวันเดียวและบำเพ็ญคุณความดีอันสงฆ์นี้จะส่งให้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอริย์ และหากแต่งเครื่องกายไม่ครบจะเกิดอาเพศฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล

³¹ คุณชายสังข์ ไชยบุตติ. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมวิจัยฯ โครงการแปรงเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจิน.

³² สีสานกรณ์ บัวสาย. อ้างแล้ว. หน้า 30.

³³ สราวุธ วงศ์ฮาด. วิถีวัฒนธรรม : ไปกินข้าวปุ้น เาบุญพะเหวดที่เมืองสาเกตนคร. บทความ, ศิลปวัฒนธรรม 18(11) กันยายน 2540. หน้า 176-183.

“บุญพะเหวดแต่ก่อน บุญกฐินแต่ก่อน ทำใส่ในงานบุญอย่างเดียว แล้วค่อยมาเริ่มทำขาย พอขายเรื่อย ๆ ก็ว่าได้กำไรดีก็เลยทำมาเรื่อย ๆ...”³⁴

จากคำกล่าวนี้ ทำให้ทราบว่าที่มาของการเริ่มทำข้าวปุ้นนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ในทุก ๆ เดือนสี่ของทุกปีชาวบ้านต่างพากันทำข้าวปุ้นมาร่วมโฮมบุญ โดยปกติแล้วหากมีงานบุญที่บ้านของใครผู้เข้าร่วมก็จะเอาข้าวปุ้นไปร่วมงาน แต่ที่บ้านขนมจีนนั้นชาวบ้านคนอื่น ๆ ไม่ต้องเอาไป เนื่องจากทุกหลังคาเรือนก็ทำข้าวปุ้นอยู่แล้ว เพียงแค่ไปร่วมโฮมบุญเพียงอย่างเดียว

ข้าวปุ้นในงานบุญพะเหวดอาจถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับทั้งการประกอบพิธีกรรม กิจกรรมที่นอกเหนือจากพิธีกรรม เช่น การโฮมบุญซึ่งอาจมีนัยยะแฝงที่ว่าทำให้ท่านเหมือนดังที่พะเหวดสังครทรวงกระทำต่อเพื่อนมนุษย์จะได้ขึ้นสวรรค์ แบ่งเส้นยาวอาจเป็นตัวแทนของภพชาติของพระพุทธเจ้าที่มีมาอย่างยาวนานก็เป็นได้ เพราะฉะนั้นแล้วข้าวปุ้น หรือที่เรียกว่า “บุญข้าวปุ้น” ในงานบุญพะเหวด จึงเป็นผลผลิตที่ได้จากคุณค่าทางความเชื่อของชาวบ้าน ที่ไม่ใช่เพียงแค่คนในชุมชนเท่านั้น หากแต่ได้มีเครือข่ายที่ขยายออกไปความระบบความเชื่อเดียวกัน อันเป็นวิถีของชาวอีสานโดยแท้จริง

2.4 ระบบความรู้

“ข้าวปุ้น” องค์ความรู้ใหม่ของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีน ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่คิดตัวมาจากชุมชนเดิมแล้วมาเริ่มใหม่ เริ่มใหม่ในที่นี้หมายถึง การเริ่มทำในสถานที่ใหม่ เริ่มถ่ายทอดความรู้ให้กับคนใหม่ ๆ สร้างระบบการค้าที่มีข้าวปุ้นเป็นสินค้าหลัก ประกอบกับการได้เรียนรู้ที่จะนำเอาสิ่งใหม่ ๆ อันเนื่องมาจากทรัพยากรในชุมชนมาประยุกต์ใช้

“ระบบความรู้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากที่จะเป็นตัวตัดสินว่า ท้องถิ่นจะมีพลังมากแค่ไหน สามารถเผชิญกับปัญหาอุปสรรคได้ขนาดไหน...

...มีงานวิจัยหลายชิ้นชี้ว่าชุมชนสามารถเรียนรู้ ปรับตัว รับความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกมาต่อยอดกับความรู้เดิมที่มีอยู่ได้มาก ชุมชนนั้นจะยิ่งเข้มแข็ง ส่วนชุมชนที่อ่อนแอมักเป็นชุมชนที่ไม่สามารถนำเอาความรู้เดิมมายกระดับและปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ใหม่ ๆ ...”³⁵

ชุมชนบ้านขนมจีนในยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพานี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าสามารถยกระดับความรู้โดยการนำเอาวัฒนธรรมการกินผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตมาประยุกต์ มาปรับใช้ให้เกิดเป็นมูลค่า ไม่ใช่เพียงการทำเพื่อใช้ในงานบุญประเพณีเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป อีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดในสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ตรงนี้จะเห็นว่าระบบความรู้ไม่ได้

³⁴ คุณชายสำราญ ไกรสอน, อ้างแล้ว.

³⁵ สีสวรรค์ บัวสาย, อ้างแล้ว, หน้า 20.

แสดงออกถึงพลังของชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ยังแสดงถึงความสามารถในการคลี่คลายความรู้ ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วย

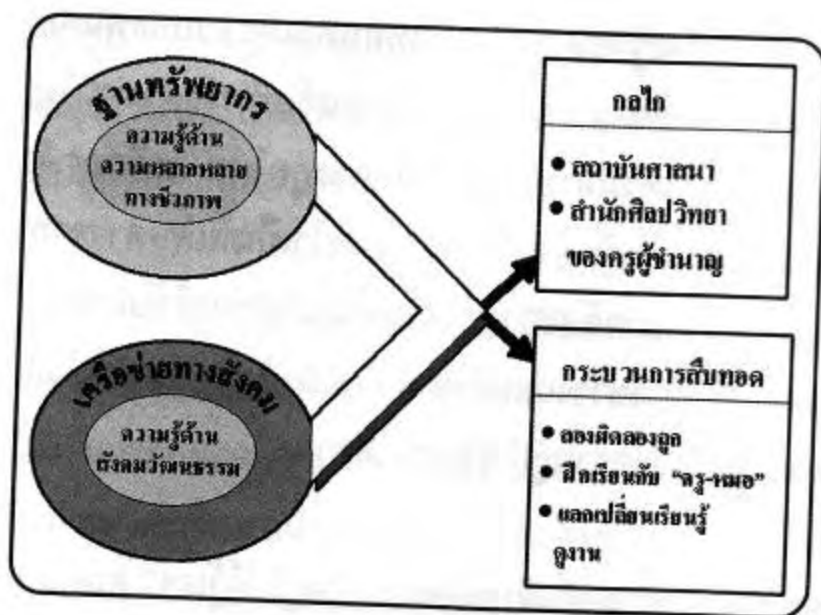
จากศึกษาในยุคนี้พบว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้มีเพียงความรู้ที่ชาวบ้านนำมาประยุกต์ใช้เท่านั้น ความรู้จากการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ผลผลิตที่ได้จากการใช้ทรัพยากร เช่น ชาวบ้านได้เรียนรู้เรื่องข้าวที่สามารถนำมาทำแป้งข้าวปุ้น โดยชุมชนบ้านขนมจินจะใช้ “ข้าวเหลือง” ในการทำข้าวปุ้น เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการนำวัตถุดิบที่มีอยู่มาใช้ ผ่านประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกมามากจนกระทั่งทำให้ทราบว่าข้าวเหลืองเป็นพันธุ์ข้าวที่มีความเหมาะสมที่สุดสำหรับข้าวเหนียวนั้นใช้ไม่ได้เพราะจะทำให้เส้นข้าวปุ้นเหนียวเกินไปไม่อร่อย ข้าวเขมรก็พอทำได้แต่ให้สีไม่สวย ในส่วนนี้เองที่เป็นการสร้างเอกลักษณ์ของข้าวปุ้นบ้านขนมจิน

นอกจากนี้ยังเป็นความรู้ด้านวัฒนธรรม สิ่งที่ทำให้ทราบถึงวิถีชีวิตของชาวอีสานได้ดีที่สุดคือ การศึกษาวัฒนธรรม งานบุญ ประเพณี หรือแม้แต่วิถีปฏิบัติของชาวอีสานซึ่งล้วนแต่มีความแตกต่างไปจากภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต ตามระบบฮีต-คอง ที่สืบทอดต่อกันมาสู่ลูกหลาน วัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวอีสาน คือ การเรียนจากประสบการณ์ การถ่ายทอดอย่างมีนัยยะ (จะไม่สอนกันตรง ๆ) การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จนมีคำกล่าวว่า “คนอีสานไม่เลี้ยงน้ำใจ”

ข้าวปุ้นกลายเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่ถูกนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ซึ่งจากเดิมนั้นถูกทำขึ้นในเฉพาะช่วงของงานบุญ เช่น กิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ หรือบุญตามฮีตสิบสองคองสิบสี่เท่านั้น และเริ่มปรับเปลี่ยนมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วัฒนธรรมการบริโภคโดยทั่วไปแบบไม่จำกัดช่วงเวลา ข้าวปุ้นก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมทางสังคม เศรษฐกิจที่เริ่มเป็นที่รู้จักของคนหมู่มาก ถูกนำมาเป็นสินค้าในการแลกเปลี่ยน ซื้อขาย อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นความรู้ คือ ข้าวปุ้นกลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกผลิตซ้ำโดยคนกลุ่มเดียว (ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจิน) ผ่านทั้งระบบการถ่ายทอดความรู้จากพ่อแม่ การลงมือทำแบบลองผิดลองถูกจนชำนาญ

“...ยายเริ่มทำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 พ่อแม่พาทำไปบุญผะเหวด บุญกฐิน...”³⁶

³⁶ อ้างแล้ว.

แผนผังกระบวนการสร้างและถ่ายทอดความรู้ของชุมชน

ดร.ลีลาภรณ์ บัวสาย

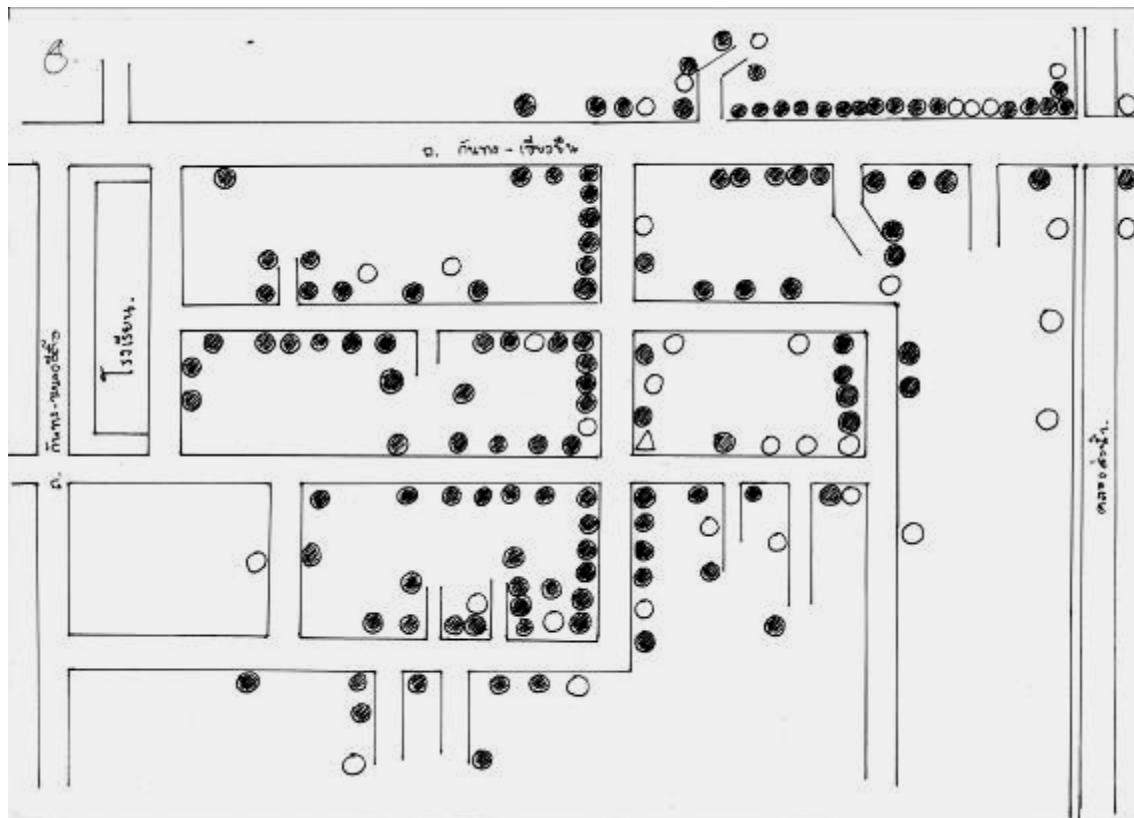
แป้งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการตลาด (พ.ศ.2520-2540)

ยุคกระแสนิยมเป็นยุคที่ทำให้ชุมชนบ้านชนมจินเปลี่ยนแปลงมากที่สุด ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ สุวิทย์ ชีรสอวดี ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาเป็นเศรษฐกิจการตลาดมี 3 ประการ³⁷ คือ ประการแรก การเพิ่มจำนวนประชากร เช่น การพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุขเข้ามา คือ โรงพยาบาล ที่ตั้งอยู่ห่างจากบ้านชนมจินเพียง 1 กิโลเมตร เท่านั้น ทำให้การรักษาพยาบาลสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ประการที่สอง การรุกเข้ามาของทุนนิยม เช่น เกิดกิจการร้านค้าที่นำเอาสินค้าจากชุมชนสู่ตลาด เป็นการขยายตัวทางทุนนิยม เกิดระบบแลกเปลี่ยนโดยเงินตราแทนการแลกเปลี่ยนจากสิ่งของ เกิดอาชีพใหม่ ๆ โดยเฉพาะอาชีพทางการค้าขาย และประการที่สาม การขยายตัวของรัฐและนโยบายของรัฐ เช่น ถนนและรถยนต์ที่มีการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น การคมนาคมสะดวกสบายกว่าในยุคที่ผ่านมา ไฟฟ้า เข้ามาสู่ชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2523 ซึ่งสอดคล้องกับการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้แก่ เครื่องมือสื่อสาร โทรศัพท์ เป็นต้น การศึกษา และการสร้างระบบชลประทาน

จากปัจจัยข้างต้นส่งผลให้ประชากรในชุมชนเริ่มขยายตัวออกมาทางพื้นที่นาและบริเวณรอบนอกของชุมชนมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อพื้นที่ป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าโคก

³⁷ สุวิทย์ ชีรสอวดี, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, เอ็ดดิสัน เพรส โปรดัก, 2546, หน้า 198.

ของชุมชน ชาวบ้านได้ขยายพื้นที่ทำกินอย่างกว้างขวาง อนึ่ง การขยายตัวของชุมชนเมือง (กุ่มตลาด) ทั้งการขยายสถานที่ราชการ ตลาด ร้านค้า โรงเรียน ก็ได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนด้วย

แบ่งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการตลาด (พ.ศ.2520-2540)

กระบวนการผลิตข้าวปุ้นในยุคนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นสินค้าเพื่อการตลาดอย่างมาก อันเนื่องมาจากการต้องการทางตลาดที่มากขึ้น ประกอบกับในเมื่อประมาณช่วงปี พ.ศ. 2520-2521 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ของจังหวัดมหาสารคาม บ้านขนมจีนก็ได้รับผลกระทบครั้งนี้ด้วยการปลูกข้าวไม่สามารถสร้างผลผลิตได้เพียงพอ และชาวบ้านต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดในสังคมทุนนิยมมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านเริ่มการทำข้าวปุ้นเพื่อการตลาดมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากเดิมชาวบ้านทำข้าวปุ้นเพียงแคว้นละ 10-20 กิโลกรัม เพื่อขายในวันเดียว แต่ในยุคนี้ชาวบ้านต้องเพิ่มผลผลิตเป็น 40-50 กิโลกรัม ในบางครั้งมากถึง 100-200 กิโลกรัม แล้วแต่ลูกค้าจะสั่งทำ ดังนั้น การทำข้าวปุ้นได้เพิ่มปริมาณตามความต้องการของตลาดมากขึ้นกว่าในยุคที่ผ่านมาประมาณ 4-5 เท่า

“ในตอนนี้อ้าวปุ้น 1 หาบ ขายได้เงิน 200 บาท จากต้นทุนเพียง 20 บาท ก็ซื้อข้าวนี้แหละ...”³⁸

³⁸ คุณชายฉวี ยอดเพชร. ถอดเทป. การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553. โดย ทีมวิจัยฯ โครงการแบ่งเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

ข้าวปุ้นในยุคการตลาดได้เปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการผลิต ระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ จากยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้โดยปัจจัยตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

1. รูปแบบการผลิต

การผลิตในยุคนี้เป็นการผลิตที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของกลไกตลาด คือ ทำมากขายมาก สั่งมาทำมาก และรูปแบบการทำข้าวปุ้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนอีกแล้ว ทั้งวัตถุดิบ เครื่องมือเครื่องใช้ ล้วนได้มาจากการซื้อหาทั้งสิ้น ยกเว้นแรงงานที่ยังใช้คนอยู่บางส่วน

1.1 เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต

- ข้าว ข้าวเจ้าเหลือง แป้งสำเร็จรูป (ซื้อ)
- ฝอยน เครื่องมือที่ใช้ในการบีบข้าวปุ้นให้เป็นเส้น
- เครื่องนวด (พ.ศ. 2520)
- เตา ใช้เตาที่ทำขึ้นใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น
- น้ำ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำข้าวปุ้นทุก ๆ ขั้นตอน (ประปา)
- ถังขนาดใหญ่ เป็นอุปกรณ์ใช้ในการต้ม
- อ่างน้ำ แช่ข้าวปุ้น
- กระจอน ทำจากไม้ไผ่สาน ใช้ตักเส้นข้าวปุ้น
- ใบตอง ใช้รองข้าวปุ้น
- กระจาด / ตะกร้า ไม้ไผ่สาน ใช้บรรจุข้าวปุ้น

1.2 ขั้นตอนการผลิต

สำหรับขั้นตอนการผลิตนั้นมีลักษณะโดยทั่วไปคล้ายกับการผลิตในยุคแรก มีเพียงบางกระบวนการเท่านั้นที่เปลี่ยนไป ส่วนอื่น ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงตัววัสดุที่สามารถรองรับจำนวนที่มากขึ้นของการทำ

ข้าวที่ชาวบ้านนำมาเป็นแป้งนั้นจากเดิมได้มาจากข้าวที่ทำการเพาะปลูกกันเอง แต่ในช่วงนี้ข้าวไม่เพียงพอที่จะนำมาทำข้าวได้เพียงอย่างเดียว ที่หาได้ก็คือชาวบ้านต้องเดินทางไปซื้อข้าวจาก “เสี้ยเส็ง” พ่อค้าข้าวในเมืองมหาสารคาม ในช่วงนี้ถือได้ว่าเสี้ยเส็งเป็นผู้ค้าข้าวรายใหญ่ของชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจิน มีการซื้อขายในราคา กิโลกรัมละ 5 สตึง ถึง 1 บาท กระสอบละ 90 บาท สร้างความสะดวกสบายและความรวดเร็วในการผลิตขึ้นได้มาก ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2526 ได้มีพ่อค้าจากจังหวัดกาฬสินธุ์นำแป้งมาขายในชุมชนและสั่งซื้อจากโรงงานแป้งสำเร็จรูปที่อำเภอบรบือ เป็นลักษณะของแป้งสำเร็จรูปในราคา กิโลกรัมละ 5 บาท และยิ่งไปกว่านั้นยังมีบริการส่งถึงบ้าน ยิ่งทำให้มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ลดขั้นตอนการตำข้าวเพื่อทำแป้งไป

การนวดแป้ง หรือปั้นแป้ง ในสมัยนี้ก็ไม่ได้ใช้แรงคนอย่างที่ผ่านมา เนื่องจากมีเครื่องนวดแป้งที่นายพุ่ม แก้วสากล เป็นคนแรกก็นำเอาเครื่องนวดแป้งเข้ามาใช้ในการทำข้าวปุ้น ยิ่งทำให้กระบวนการผลิตมีความรวดเร็วและทำได้คราวละมาก ๆ ตรงต่อความต้องการของตลาด ในขั้นตอนนี้จากเดิมต้องใช้แรงคนในการนวด หากทำมากก็ต้องใช้แรงงานหลายคน เพราะการนวดแป้งต้องใช้พลังงานมากกว่าขั้นตอนอื่น ๆ เมื่อได้เครื่องนวดเข้ามาช่วยก็สามารถลดการใช้แรงงานลงไปได้จำนวนมาก ส่วนขั้นตอนอื่น ๆ ก็ยังผ่านกระบวนการแบบเดิม เพียงแต่เปลี่ยนแปลงในเรื่องของการใช้วัสดุ อุปกรณ์ เท่านั้น เช่น เตา ก็เปลี่ยนเป็นเตาเผาที่ทำขึ้นใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นถึงขนาดใหญ่ เป็นอุปกรณ์ใช้ในการต้ม อ่างน้ำ แช่ข้าวปุ้น น้ำ เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำข้าวปุ้นทุก ๆ ขั้นตอน (ประปา)

จากขั้นตอนการผลิตนี้ จากเดิมชาวบ้านได้ใช้เวลาในการทำเป็นจำนวนมากและใช้แรงงานคนทั้งหมด ใช้วัตถุดิบ วัสดุ อุปกรณ์ ที่หาได้จากท้องถิ่น แต่ในยุคนี้ชาวบ้านลดระยะเวลาในกระบวนการผลิตลงและทำได้ในปริมาณคราวละมาก ๆ ประหยัดทั้งแรงงานและเวลา แต่ในช่วงที่มีการสั่งซื้อจำนวนมาก ๆ ก็ยังต้องใช้แรงงานคนเข้ามาช่วยในการผลิตอีกแรงด้วย เพื่อให้เสร็จทันเวลา อย่างไรก็ตาม จากการที่นายพุ่มได้นำเครื่องนวดเข้ามานั้น ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ยังไม่มียกในการจัดซื้อเครื่องนวดก็ยังคงรูปแบบการผลิตอยู่เช่นเดิม ยกเว้นรูปแบบของวัสดุ อุปกรณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น

2. ระบบความสัมพันธ์

“ข้าวปุ้น” ของระบบความสัมพันธ์ในยุคการตลาดสามารถแบ่งได้ดังนี้

2.1 เครือข่ายทางสังคม (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

ในยุคนี้มีการทำข้าวปุ้นเพิ่มมากขึ้นยิ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวนั้นยังคงแน่นแฟ้นอยู่ ซึ่งทุกคนต้องช่วยเหลือกันมากขึ้นเพื่อสามารถทำข้าวปุ้นได้ตามปริมาณที่ต้องการ บางครั้งมากถึงสุดถึง 200 กิโลกรัม หากตรงกับช่วงของงานบุญ

“เฮ็ดข้าวปุ้นในช่วงนี้เฮ็ดหลาย จนมือยาบวม...

...เฮ็ดแล้วก็เอาไปขายตลาด ได้เงินมาก็ใช้จ่ายซื้อของใช้ ยายเฮ็ดข้าวปุ้นจนส่งลูกเรียนจบทุกคน...”³⁹

ทั้งนี้ ที่ชาวบ้านต้องเพิ่มปริมาณการผลิตที่มากขึ้นนั้น ก็เนื่องมาจากการเติบโตทางสังคม เศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดมากยิ่งขึ้น เช่น ลูกต้องมีค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน ต้องซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ยานพาหนะในการขนส่งข้าวปุ้น ซื้อปุ๋ยในการเกษตร เครื่องมือทางเกษตร อีกทั้งค่าครองชีพที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านต้องขยายตลาดการค้ามาก

³⁹ คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

ขึ้น เช่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ซึ่งเป็นตลาดใหม่ ส่วนตลาดเก่าก็ยังคงเป็นไปโดยปกติ ความสะดวกสบายของการคมนาคมที่ช่วยให้ชาวบ้านชุมชนบ้านชนมจินสามารถขยายตลาดการค้าข้าวปุ้นได้กว้างขึ้น โดยเฉพาะช่วงงานบุญชาวบ้านทุกหลังคาเรือนที่ทำข้าวต้องจะมักหมั่นอยู่กับการทำข้าวตลอดทั้งวันทั้งคืน

ข้าวปุ้นในยุคนี้ถูกนำส่งสู่ตลาดโดยชาวบ้านเองเป็นหลักและการสั่งซื้อ หลังจากที่ทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทั้งที่ต้องเดินทางไปขายและมีคนจากต่างถิ่นมาสั่งซื้อชาวบ้านนำส่งตลาดโดยรถมอเตอร์ไซด์ส่วนตัว ส่วน “รถไม้คู่” เป็นพาหนะชนิดเดียวที่สามารถนำชาวบ้านและข้าวปุ้นไปสู่ตลาดตามท้องถื่นต่าง ๆ ที่อยู่ไกล ๆ เช่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ เป็นการสร้าง “พื้นที่” และ “โอกาส” ทางสังคมเพื่อความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การค้าอย่างเต็มตัวในยุคการตลาด

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มพ่อค้า นายทุน ก็เพิ่มเข้ามา เช่น เลี้ยเล้ง พ่อค้าข้าวรายใหญ่ของเมืองมหาสารคาม ที่ชาวบ้านชุมชนบ้านชนมจินสามารถสร้างความน่าเชื่อถือจนเลี้ยเล้งยอมให้ชาวบ้านซื้อข้าวในราคาส่ง (คิดเงินไว้ก่อน)

“ดีปานใด ขนาดเลี้ยเล้งยังยอมให้ชาวบ้านเซ็นข้าว พอขายข้าวปุ้นได้แล้วก็เอาเงินมาคืน เกร็ดดีช่วงนั้น...”⁴⁰

อีกทั้ง นายรัตนจากจังหวัดกาฬสินธุ์ที่เป็นพ่อค้าแบ่งสำเร็จรูป ร้านขายปุ๋ย เป็นต้น

ในยุคนี้ “ข้าวปุ้น” เข้ามาเป็นสินค้าหลักของการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ภายในชุมชนและสังคมภายนอก ยุคการตลาดเป็นช่วงที่ระบบความสัมพันธ์ทางการค้าขายเติบโตอย่างมาก ข้าวปุ้นเป็นเสมือนสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวบ้านให้อยู่รอดจากกระแสทุนนิยม หลายบ้านสามารถยกระดับฐานะของตัวเองให้มีกินมีใช้ หลายบ้านสามารถส่งลูกหลานเรียนจนจบทั้งระดับมัธยมศึกษา มหาวิทยาลัย จนมีคำกล่าวที่ว่า

“มือได้บ่มีเงิน แคมื่อก่อนแบ่งอยู่ในบ้าน ก็คือเห็นเงินแล้ว”

คำกล่าวนี้น่าจะยืนยันได้ถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านชนมจินได้เป็นอย่างดี

ระบบการค้าขาย ในยุคนี้นับเงินตราเริ่มเข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการค้าขาย โดยขายได้เป็นเงินประมาณ 200 บาทต่อ 1 หาบ ประกอบกับในยุคนั้นได้มีการขยายของเศรษฐกิจอย่างคึกคัก มีสินค้ามากมายซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวบ้าน จากจุดนี้ทำให้กระบวนการผลิตเพื่อการค้าขายเข้ามาแทนที่ระบบการแลกเปลี่ยนโดยสินค้า ที่สำคัญที่สุดจากการสร้างความสัมพันธ์จากเครือข่ายทางการค้าข้าวปุ้นนี้ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้คนชุมชนบ้านชนมจินดีขึ้น และชุมชนรอบ ๆ ก็ได้านิสงส์ด้วย เช่น บ้านหนองอีตื้อก็ผลิตกระเจาดสำหรับใส่ข้าวปุ้นส่งขายที่บ้านชนมจิน เป็นต้น

⁴⁰ คุณยายเขียน เหล่าม่วง, ถอดเทป, การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553, โดย ทีมวิจัย ฯ โครงการแปรงเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านชนมจิน.

2.2 ฐานทรัพยากร (ความสัมพันธ์ด้านทรัพยากร)

คนกับทรัพยากรนับเป็นความสัมพันธ์ที่เริ่มคลายตัว เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกเข้ามา ผลักดันก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวบ้านจะเป็นเกษตรเป็นหลักก็ตาม ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ ในชุมชน เช่น ป่าโคก กลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตร แหล่งน้ำธรรมชาติถูกจำกัดการใช้งาน ประกอบกับการสร้างระบบประปา การสร้างคลองน้ำชลประทาน ซึ่งส่งผลให้กิจกรรมทางการเกษตรและการอุปโภคบริโภคไม่ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำเหล่านี้เป็นกิจวัตร เช่นเมื่อ ทรัพยากรที่มีบทบาทและความสัมพันธ์กับผู้คนในรูปแบบของปัจจัย 4 กลายเป็นสิ่งที่หาซื้อได้ทั่วไป และโยงไปถึงความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เปลี่ยนไปด้วย

ในยุคนี้การทำข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจินไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรม ผลผลิตหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาและการรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพียงอย่างเดียว จะเห็นว่าการทำข้าวปุ้นก้าวเข้ามาเป็นวิถีชีวิตอาจกล่าวได้ว่าเป็นอาชีพที่มีความสำคัญรองจากการทำนา เมื่อมองให้ลึกลงไปถึงโครงสร้างฐานทรัพยากรแล้วชาวบ้านก็ยังคงมีความสัมพันธ์อยู่ แต่ได้เปลี่ยนแปลงลักษณะความสำคัญ บทบาทลง เช่น การปลูกข้าว การเกษตรต่าง ๆ ได้อาศัยพื้นที่ทรัพยากรที่มีอยู่ คือ ดิน ส่วนองค์ประกอบหลักก็ปรับเปลี่ยนไป เช่น ปุ๋ย เครื่องมือสมัยใหม่ การหาอยู่หากินที่อาศัยทั้งพื้นที่ป่าโคก แหล่งน้ำ เป็นเสมือน “ซูปเปอร์มาร์เก็ต”⁴¹ ได้ลดปริมาณการใช้ลง เนื่องจากทุกอย่างสามารถซื้อขายได้และง่ายกว่าการออกหาอาหารกินเอง

จากเดิมชาวบ้านต้องใช้เวลาเกือบทั้งวันในการอยู่กับพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การหาอยู่หากิน ในช่วงนี้กิจกรรมดังกล่าวเริ่มลดน้อยลงแต่ไม่เชื่อว่าหายไปทั้งหมด เพราะเวลาส่วนหนึ่งต้องใช้ไปในการทำข้าวปุ้นเพื่อส่งขาย ทั้งนี้ บทบาทและความสำคัญซึ่งโยงไปถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มคลายตัวลงนั้น ในทางกลับกันบทบาทของข้าวปุ้นในยุคนี้ก็ก้าวเข้ามาแทนที่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นอาหารเพื่อการค้าและนำเอาเงินที่ได้นั้นไปซื้อสิ่งของที่จำเป็น เช่น เสื้อผ้า อาหาร ของใช้ในบ้าน เป็นทุนสนับสนุนการศึกษาของบุตรหลานอีกทาง นัยยะอีกประการ คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนนั้นเป็นไปในรูปแบบของกิจกรรมที่จำเป็นในบางช่วงเท่านั้น

2.3 คุณค่าและความเชื่อ (ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อ)

ในยุคของการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลกระทบต่อระบบคุณค่าและความเชื่อ ทรัพยากรถูกถูกรุกทำลาย ความสัมพันธ์เริ่มคลายตัว คุณค่าของทรัพยากรลดลง สิ่งใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ส่งผลให้เรื่องราวของชุมชนเริ่มพร่ามัว หลายอย่างกลายเป็นเพียงแค่ความทรงจำ ระบบความเชื่อถูกนำมาปรับใช้สังคมในอีกรูปแบบที่ไม่แค่ความเชื่ออย่างเดียว ความรู้สึกร่วมก็เริ่มลดลง

⁴¹ ไพฑูรย์ บุญชัย, อ้างแล้ว.

ข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขมจินที่เกิดความสัมพันธ์ทางความเชื่อระหว่างชาวบ้านกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและผี กลายประเพณียุคการตลาด กล่าวคือ ข้าวปุ้นไม่ได้ทำขึ้นเพื่อโสมบุญเพียงอย่างเดียว แต่ได้ทำขายเพื่อการค้าด้วย และมีมากขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้จากปริมาณการสั่งซื้อ การผลิตที่มากขึ้นถึง 4-5 เท่า ของยุคก่อน คุณค่าทางวัฒนธรรมจากเดิมที่ชาวบ้านตั้งใจทำข้าวปุ้นเพื่อเข้าโสมบุญ ก็กลายเป็นซื้อไปโสมบุญ ประเพณีบุญพะเหวดและงานบุญต่าง ๆ เป็นช่วงที่ชาวบ้านขมจินต้องเหนื่อยมากกว่าปกติ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านจากต่างถิ่นมีความต้องการข้าวปุ้นมากขึ้น ทั้งที่สั่งทำและหาซื้อตามตลาด

ข้าวปุ้นไม่ได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งในงานบุญพะเหวดเท่านั้น ยังมีงานบุญอื่น ๆ ที่มีเป็นงานมงคล เช่น งานบวช เป็นต้น ส่วนที่ชาวบ้านไม่นิยมเอาไปร่วม คือ งานแต่งงาน เชื่อว่า “ข้าวปุ้นบูดไว จะทำให้ครอบครัวไม่มีความสุข มีแต่ความบูดบึ้งในครอบครัว” งานศพ เชื่อว่า “ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วยังจะกลับมาติดต่อกันได้” จะเห็นว่า ข้าวปุ้นไม่ได้มีเฉพาะบุญพะเหวดเพียงอย่างเดียวอีกแล้ว รวมถึงคุณค่าของข้าวปุ้นที่มีต่อบุญพะเหวดก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นแค่ของเข้าร่วมโสมบุญเท่านั้น สิ่งสำคัญอีกประการ คือ ข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขมจินเป็นที่รู้จักต่อผู้คนในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

2.4 ระบบความรู้

ข้าวปุ้นกลายเป็นองค์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดอย่างริบเร่งและเข้มข้น กล่าวคือ บ้านทุกหลังที่ทำข้าวปุ้นทุกคนต้องทำข้าวปุ้นเป็นตั้งแต่พ่อแม่ ลูก หลาน พี่น้อง เนื่องจากทุกคนต้องมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ โดยผู้ที่ถ่ายทอดความรู้ก็คือ พ่อแม่ ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำมาก่อน ส่วนลูก หลาน ก็เรียนรู้จากการที่ได้ลงมือทำ การช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ จนเกิดความชำนาญ

“ระบบความรู้เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นของผู้บริโภคว่าเป็นข้าวปุ้นที่มีคุณภาพ...”

ชุมชนบ้านขมจินในยุคการตลาดนี้สามารถยกระดับความรู้จากยุคเดิม โดยการนำเอาวัฒนธรรมการกินผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตมาประยุกต์ มาปรับใช้ให้เกิดเป็นมูลค่าที่เพิ่มขึ้นมากกว่าการทำข้าวปุ้นในยุคเดิม เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้เรียนรู้เฉพาะเรื่องของการทำข้าวปุ้นเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเรียนรู้ในระบบการสร้างพื้นที่ทางการค้า การเสาะแสวงหาตลาด ตลาดที่ใดที่จะสามารถขายข้าวปุ้นได้ อีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดในสังคมระบบทุนนิยมเพื่อความอยู่รอด ตรงนี้จะเห็นว่าระบบความรู้แสดงออกถึงพลังที่ไม่พลังที่เป็นของชุมชน แต่แสดงถึงพลังที่มีอยู่เฉพาะภายในตัวของบุคคล กล่าวคือ มีความเป็นปัจเจกมากขึ้น เพราะใครขายได้คนนั้นก็ได้อิน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องเรียนรู้ที่จะใช้เครื่องมือที่เป็นเครื่องมือสมัยใหม่เพื่อให้สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่ให้แพ้แรงงานคน

จากการศึกษาในยุคนี้พบว่า ชาวบ้านนำความรู้ที่หรือทุนที่มีอยู่มาถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังที่สามารถนำไปประยุกต์ในการใช้ประโยชน์ และประโยชน์ที่จะได้รับก็คือ “เงิน” มากกว่าคุณค่า เนื่องจากเงินสามารถแลกเปลี่ยนสิ่งของได้ทุกอย่างถึงแม้จะไม่มีคุณค่าก็ตาม ขึ้นอยู่กับค่าความนิยมของสังคมเป็นปัจจัยสำคัญ ยิ่งคนนิยมมากเท่าไรข้าวปุ้นยิ่งต้องผลิตให้มากขึ้นเท่านั้นและสิ่งที่ตามมาคือ “ผลกำไร” จะเห็นว่าระบบความรู้ในยุคนี้เป็นระบบความรู้ที่เกิดขึ้นจากสภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ ที่บังคับให้คนต้องเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด นี่ก็เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานที่สามารถปรับให้เข้ากับทุก ๆ สภาวะไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใดก็ตาม

ยุคการตลาดของข้าวปุ้นบ้านขนมจีนเป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างมาก กล่าวคือ ข้าวปุ้นได้ก้าวเข้ามามีบทบาท ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนชุมชนบ้านขนมจีนทุกหลังคาเรือน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้กล่าวไปแล้วทั้ง 4 ด้าน คือ เครือข่ายทางสังคม ฐานทรัพยากร ระบบความรู้ วัฒนธรรมและความเชื่อ ที่เปลี่ยนไปจากยุคเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ซึ่งอาจกล่าวได้อย่างภาคภูมิใจว่า “ข้าวปุ้นยุคการตลาด” ได้ทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนลืมตาอ้าปากได้ และเป็นยุคที่มั่งคั่งทางเศรษฐกิจ

พบว่า การเข้ามาของเครื่องนวดแป้งในยุคนี้ไม่ได้มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำข้าวปุ้นต่างก็ยังทำด้วยมือและแรงงานคนอยู่ อาจจะแตกต่างกันในเรื่องระยะเวลาและปริมาณในการทำเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เครื่องนวดก็เริ่มเข้ามาสู่หมู่บ้านมากขึ้น จนกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนของบ้านขนมจีนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในยุคนี้

อีกทั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2530 ได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ชุมชนบ้านขนมจีนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักของการก่อตั้ง คือ เป็นแหล่งทุนให้ชาวบ้านได้กู้ยืม ซึ่งในขณะนั้นมีนางบัวทอง ทวะซารี เป็นประธานกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ ทำให้ชาวบ้านมีเงินทุนไปใช้จ่ายหมุนเวียนในการทำข้าวปุ้นอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งนับว่ามีผลต่อกำล้างการผลิตที่มากขึ้นและผลักดันให้ขนมจีนเติบโตอย่างมากในยุคนี้

แบ่งเส้นยาวกับความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน)

สภาวะเศรษฐกิจ สังคม ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องจากยุคการตลาด ทั้งการสร้างระบบสาธารณูปโภคให้มีความทันสมัย อำนวยความสะดวก รวดเร็ว ทั้งการติดต่อสื่อสาร ข่าวดสาร การคมนาคม ที่ดีขึ้น โดยรัฐบาลได้วางรากฐานเอาไว้และได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ยุคการตลาด ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตในยุคของการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมาก ที่เห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงนี้ก็คือการขยายตัวของประชากรในชุมชน ได้มีการตัดถนนภายในหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2543 อีกทั้ง ยังส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายประการด้วยกัน

นับว่ามีหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนบ้าน
ขนมจีน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้น
มา ที่ส่งต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของบ้านขนมจีนอย่างมากเช่นกัน โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งต่อการทำข้าวปุ้น ศักยภาพของการทำข้าวปุ้นของชาวบ้าน อันเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลัก
ของชาวบ้านที่เติบโตอย่างมากในยุคที่ผ่านมา จนเดินทางมาถึงจุดที่เรียกว่าการขยายตัวของข้าวปุ้น
และเป็นช่วงที่กลุ่มชาวบ้านที่ยึดอาชีพทำข้าวปุ้นบ้านขนมจีนซบเซาลงอย่างมาก อันเป็นผลมาจาก
การขยายตัวของเศรษฐกิจและสังคม

ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงการทำข้าวปุ้นในยุคการขยายตัวของเศรษฐกิจ

1. การเพิ่มจำนวนของประชากร

การเพิ่มจำนวนประชากรของชุมชนบ้านขนมจีนในยุคนี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบ
อย่างมากที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากประชากรเป็นกลุ่มคนที่ต้องอาศัยพื้นที่ การใช้
ประโยชน์จากทรัพยากรในการดำรงชีวิต ประชากรที่เพิ่มมากขึ้นจำเป็นต้องมีการขยายพื้นที่อยู่
อาศัย ในขณะที่พื้นที่ทำกินยังเท่าเดิม ชาวบ้านต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดมากขึ้นภายใต้ระบบ
เศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างเต็มรูปแบบ

ความเป็นอยู่ของชาวบ้านต้องลำบากมากยิ่งขึ้น ต้องขยันมากยิ่งขึ้น ทั้งด้านเกษตร
การทำข้าวปุ้น และอื่น ๆ จากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรนั้นสิ่งที่เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งก็คือ
“อาชีพ” ที่เพิ่มขึ้นจากยุคที่ผ่านมานอกจากจะมีการทำนา ทำข้าวปุ้น ยังมีการเข้ารับราชการ
รับจ้าง ค้าขาย อาชีพอิสระ ที่เป็นอาชีพจากกลุ่มของประชากรที่อาศัยอยู่ภายในหมู่บ้าน

2. การเคลื่อนย้ายแรงงาน

สืบเนื่องจากประเด็นที่ผ่านมาในยุคเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวเช่นนี้ได้ส่งผลให้เกิด
การขยายตัวของกลุ่มคน เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจำนวนมากเข้าสู่สังคมเมือง กลุ่มแรงงานที่เป็น
คนหนุ่มคนสาวต่างเดินทางเข้าสู่เมืองใหญ่ ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองอุตสาหกรรม เช่น
กรุงเทพ ฯ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ตามแหล่งที่เป็นนิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ เกิดเป็นสังคมหนุ่ม
สาวโรงงานขึ้นจำนวนมาก เพื่อหาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำข้าวปุ้นของ
ชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนอย่างมาก

“ลูกของยายก็ย้ายบ้านไปอยู่ที่อื่นเกือบหมด ไปทำงาน ไปมีครอบครัวอยู่ที่อื่นก็เลยไม่มี
คนทำข้าวปุ้นเหมือนเมื่อก่อนยายก็เลยเลิกทำ...”⁴²

⁴² คุณยายสำราญ ไกรสอน. อ้างแล้ว.

จากคำกล่าวตอนนี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานในยุคนี้ส่งผลกระทบต่ออาชีพการทำข้าวปุ้นโดยตรง

3. การขยายตัวของกลุ่มผู้ผลิตข้าวปุ้น

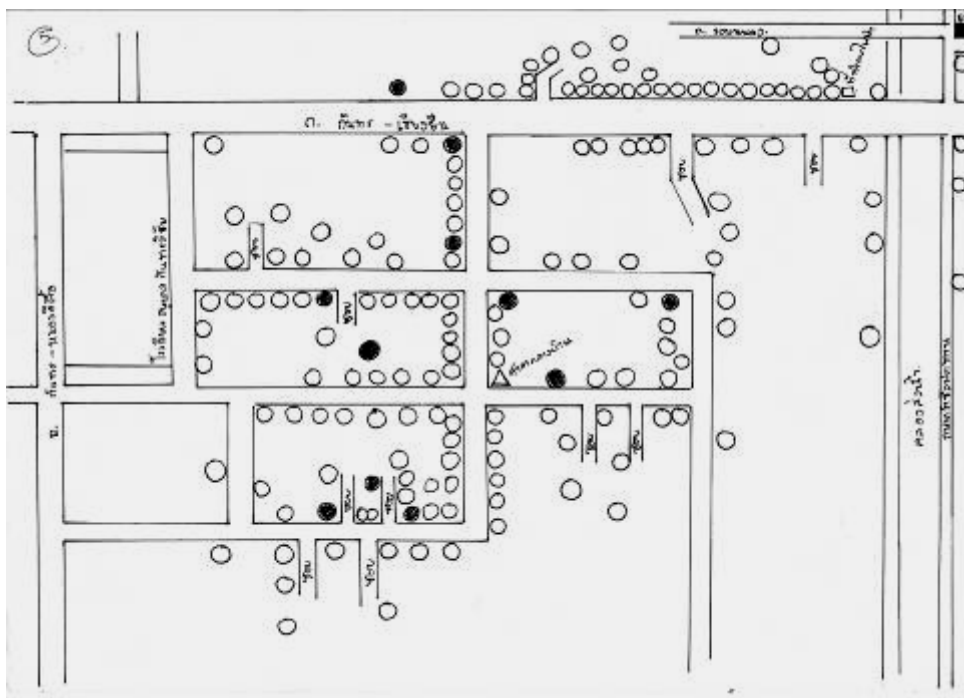
ข้าวปุ้นเติบโตมาในชุมชนบ้านขนมจีนเป็นเวลานาน สืบเนื่องจากความรู้เรื่องงานทำให้เป็นที่รู้จักของทุกคนทั่วไป ประกอบกับผู้ผลิตเองได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ถึงกระบวนการผลิตจากผู้ใหญ่จนชำนาญและสามารถทำได้เอง เมื่อครั้งมีการย้ายถิ่นอันเนื่องมาจากการมีครอบครัวใหม่โดยย้ายไปยังชุมชนอื่น ๆ ทั้งใกล้และไกล ต่างก็ได้นำเอาวิชาการทำข้าวปุ้นติดตัวออกไปด้วยและเริ่มผลิตออกขายตามตลาดใกล้เคียง

ข้าวปุ้นจากบ้านขนมจีนในยุคนี้ไม่ได้มีอยู่เฉพาะหมู่บ้านอีกแล้ว หากแต่ได้ขยายเครือข่ายผู้ผลิตออกไปหลายสาขาทำให้ตลาดข้าวปุ้นมีมากขึ้น ผู้คนทั่วไปไม่จำเป็นต้องเดินทางมาสั่งซื้อหรือรอซื้อข้าวปุ้นจากชาวบ้านขนมจีนก็ได้กินเหมือนกัน จากเหตุการณ์ดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่าข้าวปุ้นสามารถหาซื้อได้ทั่วไปไม่จำเป็นต้องเป็นข้าวปุ้นจากบ้านขนมจีนแต่ตลาดที่เกิดขึ้นใหม่นั้นตามพื้นที่ที่ย้ายไปนั้นก็มาจากบ้านขนมจีนนี้เอง

“ต่างคนต่างเอามีครอบครัวใหม่ ย้ายไปอยู่ที่อื่นก็เอาข้าวปุ้นไปทำด้วย ข้าวปุ้นมีหลายมีทุกที่แล้ว ข้าวปุ้นบ้านเราก็กินขายไม่ค่อยดี...ก็เลยเลิกทำ...”⁴³

กล่าวโดยสรุปถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำข้าวปุ้นที่ลดลงอย่างมากในช่วงนี้อันมาจาก 3 ประเด็นดังกล่าวมาแล้วนั้น นับได้ว่าการทำข้าวปุ้นของชุมชนบ้านขนมจีนไม่มีอย่างแพร่หลายเหมือนกับยุคที่ผ่านมาอีกแล้ว หากแต่ไม่ได้เลิกไปทีเดียวชาวบ้านที่ยังมีกำลังที่สามารถทำได้อีกก็ยังคงทำอยู่เช่นเดิม บางรายลดปริมาณการผลิตลง บางรายเพิ่มปริมาณการผลิตขึ้นเนื่องจากมีคนในชุมชนทำน้อยลง และในยุคนี้เองก็ได้มีการนำเอาเครื่องนวดแป้งเข้ามาเพิ่มอีกหลายเจ้าและเครื่องบีบข้าวปุ้น ทำให้การทำข้าวปุ้นสะดวก รวดเร็ว และได้ปริมาณมากขึ้นอีกด้วย การทำข้าวปุ้นในปัจจุบันนี้เหลือเพียง 11 หลังคาเรือนเท่านั้นที่ยังทำอยู่ ซึ่งเป็นการทำข้าวปุ้นที่ใช้เครื่องทำทั้งหมด เช่น บ้านคุณยายสังเวียน แก้วจันทา เป็นต้น

⁴³ คุณยายสมดี พานชมพู่, ถอดเทป, การจัดเวทีเสวนาวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553, โดย ทีมวิจัย ๑ โครงการแปรงเส้นยาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีน.

ภาพจำลองแผนผังชุมชนบ้านขนมจีน กลุ่มทำข้าวปุ้นในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

แป้งเส้นยาวกับระบบความล้มพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

1. กระบวนการผลิต

ช่วงเวลาของการผลิตข้าวปุ้นเพื่อการค้าได้ก่อตัวขึ้นในยุคเศรษฐกิจการตลาดเมื่อปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา นับเป็นช่วงเวลาที่สร้างความเปลี่ยนแปลงมากมายต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีน กระบวนการผลิตก็เป็นส่วนที่มีเปลี่ยนไปมากที่สุดเช่นเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันนี้กระบวนการได้ใช้เครื่องมือสมัยใหม่มาแทนที่กระบวนการทำด้วยแรงงานคนทั้งหมด

1.1 เครื่องมือและเครื่องใช้ในการผลิต

- แป้งสำเร็จรูป
- เครื่องนวดแป้ง
- เครื่องบีบ
- เตาต้มข้าวปุ้น
- โอ่งน้ำ / อ่างซีเมนต์ (แช่ข้าวปุ้นให้เย็น)
- ถุงพลาสติก
- กระจาดพลาสติกใส่ข้าวปุ้น
- แกลบ (เชื้อเพลิง)

1.2 ขั้นตอนการผลิต

การต้มแป้ง แตกต่างไปจากวิธีการสมัยก่อน คือ ไม่ต้องตำข้าวอีกแล้ว เนื่องจากสามารถใช้แป้งสำเร็จรูปมาใช้ โดยสั่งซื้อจากโรงงานแป้ง (จ.สุรินทร์)⁴⁴ ซึ่งแป้งที่นำมาใช้เป็นแป้งที่หมักสำเร็จรูปแล้วจึงผ่านขั้นตอนการหมักไปได้ การต้มแป้งนั้นก็ไม่ได้ทำเมื่อสมัยก่อนคือ ไม่ต้องเอาแป้งออกจากถุง ใช้กระบวยส่งผ่านความร้อนด้วยการนำเอาถุงแป้งมัดใส่ไม้แล้ววางไว้เหนือปากหม้อที่ต้มน้ำเดือด ปล่อยให้ทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที ให้แป้งสุก จากนั้นก็วางไว้ในพื้นที่ที่อากาศถ่ายเทสะดวกเพื่อที่จะนำมาทำข้าวปุ้นต่อไป

ถุงแป้งหมักสำเร็จรูปที่ใช้ทำข้าวปุ้น

การต้มแป้ง

⁴⁴ คุณชายสังเวียน แก้วจินทา, บ้านเลขที่ 44 ม. 3 ต.โลกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม สัมภาษณ์โดย ทีมทีมข่าววิจัยฯ โครงการแป้งเส้นขาวข้าวปุ้นบ้านขมจิน.

การนวดแป้ง นำแป้งที่คั่วสุกแล้วใส่ลงไปนวดในเครื่องนวด เติมน้ำเล็กน้อย จากนั้นก็เปิดเครื่องนวดให้วนไปเรื่อย ๆ พร้อมกับค่อย ๆ เติมน้ำจนแป้งเข้ากันและเหนียวพอที่จะนำไปบีบได้ พอแป้งได้ที่ก็พักไว้ให้เย็นลงน้อย ก่อนที่จะนำไปบีบต่อไป

การนวดแป้งด้วยเครื่องนวดไฟฟ้า

การบีบ เป็นอีกขั้นตอนที่ต่างไปจากสมัยก่อน คือ ไม่ต้องใช้ฝืนบีบมือ แต่ใช้เครื่องบีบไฟฟ้าแทน เครื่องบีบไฟฟ้ามีความสามารถในการดูดแป้งที่ใส่ไว้ในตัวเครื่อง และปรับระดับเพื่อควบคุมขนาดของเส้นได้ด้วยวาล์ว บีบแป้งเป็นเส้นลงในหม้อที่ต้มน้ำให้เส้นสุก เมื่อเส้นลอยแล้ว ตักมาแช่น้ำเย็น 2 น้ำ แล้วนำไปจับเส้นข้าวปุ้นใส่กระเจาดพร้อมขาย

เครื่องบีบเส้นข้าวปุ้นไฟฟ้า

จากขั้นตอนที่กล่าวมานั้นจะเห็นว่า มีการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตค่อนข้างมาก กล่าวคือ ขั้นตอนที่หายไป เช่น การดำข้าว การหมักแป้ง การบีบน้ำออก การจั่นข้าวปุ้น ไม่มีแล้ว เนื่องจากมีแป้งหมักสำเร็จรูป เครื่องนวดแป้งและเครื่องบีบ กล่าวได้ว่าแรงงานคนมีหน้าที่เพียงแค่ลำเลียงวัตถุดิบเข้าเครื่องเท่านั้น และเป็นแรงงานที่ต้องจ้างมากอยู่ดูแลกระบวนการผลิต นอกจากนี้ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต คือ

“ข้าวปุ้นเดิวนี้นวดไว มือเดิวก็นวดแล้ว บ่เหมือนแต่ก็อยู่ได้สองสามมือ เปลี่ยนแต่สี...”⁴⁵

เมื่อกล่าวถึงกระบวนการผลิตสมัยใหม่คงจะมองข้ามไม่ได้เลยคือ “ข้อดี” “ข้อเสีย” ที่เกิดขึ้นจากการนำมาเครื่องมือเหล่านี้มาใช้

ข้อดี

- สร้างความสะดวกสบายในกระบวนการผลิต
- ลดขั้นตอนในกระบวนการผลิต
- ประหยัดเวลาในการผลิตเนื่องจากสามารถทำได้หลายครั้งต่อวัน และคราวละมาก ๆ
- ประหยัดแรงงานในกระบวนการผลิต

ข้อเสีย

- ต้องเพิ่มภาระค่าใช้จ่าย เช่น การบำรุงรักษาเครื่องมือ ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้าที่เพิ่มขึ้น ค่าจ้างคนงาน
- เกิดความเสี่ยงในเรื่องของความปลอดภัยขณะดำเนินการ ความสะอาดปลอดภัยของเครื่องมือ
- ต้องใช้พื้นที่มากขึ้น
- ลืมวิธีการในกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิม

2. ระบบความสัมพันธ์

“ข้าวปุ้น” ของระบบความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจสามารถแบ่งได้ดังนี้

2.1 เครือข่ายทางสังคม (ความสัมพันธ์ทางสังคม)

ในยุคนี้กลุ่มชาวบ้านที่ทำข้าวปุ้นลดลง 3-4 เท่า อันเป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคทุนนิยม ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานในชุมชนเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อทำงานหาเลี้ยงครอบครัวในสถานะเศรษฐกิจที่เปราะบาง ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากอดีตชาวบ้านทำข้าวปุ้นเพื่อหาเลี้ยงชีพ หาเงินเพื่อที่นำมาทำการเกษตร ซื้อปุ๋ย ซื้อเครื่องมือต่าง ๆ แต่ในยุคนี้ชาวบ้านที่เป็นคนหนุ่มสาวเลิกทำข้าวปุ้นแล้วไปหางานในเมืองท่าแทน อีกทั้ง ระบบการศึกษาที่ดี

⁴⁵ คุณชายสำราญ ไกรสอน. อ้าวแล้ว.

ขึ้นทำให้ลูกหลานของชาวบ้านมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น เมื่อจบการศึกษาจึงไม่หวนกลับมาทำงานที่บ้านของตนเอง หรือมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้อนกลับมาและส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวนั้นคลายตัวลง

ทั้งนี้ การผลิตข้าวปุ้นนั้นเหลือเฉพาะกลุ่มที่ผลิตด้วยเครื่องมือสมัยเท่านั้น ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียง 11 เจ้า สามารถสร้างเครือข่ายการตลาดได้ โดยเฉพาะตลาดในตัวเมือง ร้านอาหาร หรือแม้แต่รับสั่งทำในงานบุญต่าง ๆ ที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะงานบุญอีกแล้ว ในยุคนี้ข้าวปุ้นกลายเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายและกลายเป็นอาหารหลักอย่างหนึ่งของคนอีสาน ข้าวปุ้นยังสามารถรับประทานร่วมกับอาหารอย่างอื่นได้ โดยเฉพาะน้ำยาข้าวปุ้นที่มีหลากหลาย เช่น น้ำยาปลาต้ม น้ำยากะทิ ฯลฯ ส้มตำ เป็นต้น ข้าวปุ้นในยุคนี้เติบโตมากที่สุดก็คือร้านอาหารพื้นบ้าน อย่างไรก็ตามการทำข้าวปุ้นก็ถือว่าซบเซาลงมาก จากการขยายตัวของกลุ่มคนที่ทำข้าวปุ้นและการขยายตัวของข้าวปุ้น

ส่วนชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่เคยทำต่างก็เลิกทำแล้ว จากคำบอกเล่าทำให้ทราบว่า คนที่เลิกทำข้าวปุ้นนั้นส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ หลังจากที่ทำแล้วก็ได้มีเวลามาพบปะพูดคุยกันมากขึ้น ความสัมพันธ์กลับมาแน่นแฟ้นมากขึ้น ในการจัดเวทีเสวนาพบว่าผู้ร่วมเสวนาต่างมีสีหน้าและท่าทางที่เต็มไปด้วยความสุขที่ได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์เมื่อครั้งอดีต

นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังมีการรวมกลุ่มทางสังคมเกิดขึ้นดังนี้

- กลุ่มจัดตั้งสหกรณ์ชุมชนบ้านขนมจิน ที่ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2530 เป็นแหล่งทุนที่ช่วยเหลือกลุ่มเกษตรกร อีกทั้ง ยังให้ความรู้ในด้านการประกอบธุรกิจ การออมทรัพย์

- ในปี พ.ศ. 2548 ได้มีการรวมกลุ่มแม่บ้านขึ้นเพื่อการสร้างอาชีพหลังจากว่างเว้นจากการทำนา กลุ่มแม่บ้านได้ร่วมกันคิดประดิษฐ์สิ่งของเพื่อใช้เป็นสินค้าให้แก่กลุ่ม ได้แก่ ขันบายศรีของชำร่วย เช่น การบูร ข้าวต้มมัด หมอนใบเล็ก ผ้าเช็ดหน้า เป็นอาชีพเพื่อหารายได้เสริมแทนการทำข้าวปุ้นที่ชาวบ้านได้เลิกไปแล้ว และสามารถสร้างรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านได้อย่างเนื่อง

- กลุ่มสินค้า OTOP คือ ขนมเทียนแก้ว ที่เริ่มทำเมื่อปี พ.ศ. 2546 โดยนางพุลศรี รอบวงจันทร์ ได้นำเอาความรู้ในการทำมาจากบ้านเกิดของตัวเองที่จังหวัดนครพนม นำมาพัฒนาให้เป็นสินค้าที่เป็นของดีของชุมชนในปี พ.ศ. 2547 ตามนโยบายของรัฐบาล

จะเห็นว่า ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคนี้เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงที่ผ่านมา กล่าวคือหลังจากที่ชาวบ้านบางกลุ่มที่เลิกการทำข้าวปุ้นแล้วได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกันมากขึ้น รวมถึงมีการรวมกลุ่มทางสังคมเกิดขึ้น เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันหลังว่างเว้นจากการทำนา ซึ่งไม่ใช่การทำข้าวปุ้นอีกแล้ว

2.2 ฐานทรัพยากร (ความสัมพันธ์ด้านทรัพยากร)

ในยุคที่ผ่านมามีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรเริ่มคลายตัว ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก ทั้งป่า แหล่งน้ำ เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกเข้ามาผลักดันก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ แต่วิถีชีวิตส่วนใหญ่ของชาวบ้านจะเป็นการเกษตรเป็นหลัก

วิถีชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบันนี้ เป็นสังคมการเกษตรในรูปแบบใหม่ กล่าวคือ เป็นรูปแบบการเกษตรที่ต่อเนื่องมาจากยุคการตลาดที่มีกระบวนการผลิตเพื่อการค้าเป็นส่วนหนึ่ง ในยุคนี้ก็เช่นเดียวกัน จะเห็นได้จากวัสดุ เครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นของสมัยใหม่ทั้งหมด โดยเฉพาะรถไถที่ถูกนำเข้ามาใช้งานแทนควายทั้งหมด วิธีการผลิตแบบสมัยใหม่นี้เป็นไปในรูปแบบที่ไม่มี ความสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ถึงแม้ว่าเครื่องมือต่าง ๆ จะพยายามสร้างให้สามารถเข้ากับการใช้งาน สภาพแวดล้อมก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากฐานทรัพยากรดั้งเดิมเหมือนอดีต

อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของทรัพยากรในยุคนี้ก็ยังมีความสัมพันธ์ต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจีนอยู่มาก เนื่องเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านใช้เป็นทุนมาทุกยุคทุกสมัย ดังที่มณี มัย ทองอยู่ กล่าวคือ “แม้ว่าครอบครัวของชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกันคือการสนองความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือน ด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ

1. การแตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากการทำไร่ทำนาสู่การทำงานนอก ระบบการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น
2. การที่ยังปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่อไป โดยการระดมเงินตราจากแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งรายได้จากการรับจ้างนอกการเกษตรมาลงทุน
3. การรักษาที่ดินเพื่อทำการเกษตรไว้
4. การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะที่เป็นหน่วยของการจัดสรรแรงงานและการจัดสรรทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครอบครัว⁴⁶”

ในเรื่องของระบบความสัมพันธ์ด้านทรัพยากรนั้น ช่วงเวลาดังกล่าวได้มุ่งเน้นไปที่การจัดการทรัพยากรบุคคล (แรงงาน) มากกว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในปัจจุบันนี้ล้วนแล้วแต่ผ่านระบบการจัดการมาแล้ว เช่น น้ำ สามารถใช้เครื่องสูบน้ำจากคลองชลประทานไปใช้ได้เลย การขนย้ายก็มีความสะดวกสบายไม่ต้องใช้แรงงานสัตว์หรืออีกแล้ว ทั้งนี้ชาวบ้านได้มีระบบการจัดการที่แตกต่างไปจากอดีตคือว่า ไม่จำเป็นต้องเสียเวลากับการเรียนรู้สภาพแวดล้อม ดินฟ้าอากาศดังเช่นเมื่อก่อนอีกแล้ว เพียงแค่รอเวลาแล้วลง

⁴⁶ มณีมัย ทองอยู่. อ้างแล้ว. หน้า272.

มือทำ แรงงานภายในครอบครัวนั้นไม่ต้องเป็นผู้ลงแรงเหมือนอดีต แต่คนในครอบครัวเป็นแรงงานในการหาทุนทรัพย์เพื่อมาใช้จ้างแรงงานกลุ่มอื่น ๆ มาทำงานให้ สร้างความเป็นปัจเจกมากขึ้น

2.3 คุณค่าและความเชื่อ (ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อ)

ในยุคของการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลกระทบต่อระบบคุณค่าและความเชื่อ ทรัพยากรถูกบริโภคทำลาย ความสัมพันธ์เริ่มคลายตัว คุณค่าของทรัพยากรลดลง สังคมเกิดความเป็นปัจเจกชัดเจนขึ้น ความเป็นสาธารณะก็ชัดเจนเกินกว่าที่ใครจะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอดีต เนื่องจากพื้นที่ใดที่เป็นพื้นที่สาธารณะต่างมีกฎระเบียบข้อบังคับในการห้ามและถ้ามีการละเมิดก็มีความผิดตามกฎหมาย จึงไม่มีใครกล้าที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ ส่งผลให้พื้นที่ที่ต้องตกไปอยู่ในมือของหน่วยงานจากภาครัฐที่ไม่ค่อยได้ให้ความสนใจดูแลเท่าที่ควร

พื้นที่ต่าง ๆ ภายในชุมชน อดีตเคยเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ มีความเชื่อ ความทรงจำที่ดีที่มีต่อพื้นที่นั้น ๆ ในยุคปัจจุบันนี้ ความเชื่อต่าง ๆ ที่เคยมีในอดีตได้กลายเป็นเพียงความทรงจำที่คนรุ่นใหม่ไม่เคยได้รู้ มีเพียงการพัฒนาปรับปรุงสภาพพื้นที่ ภูมิทัศน์ให้กลายเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมของชุมชนหรือใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น หนองบัวที่ชาวบ้านเคยไปตักน้ำจากที่นั่นมาใช้อุปโภคบริโภค รวมถึงนำมาใช้ทำข้าวปุ้น ปัจจุบันใช้เป็นที่พักผ่อนสำหรับคนในท้องถิ่นและผู้สัญจรไปมา และใช้ประกอบพิธีกรรมในบางครั้งเท่านั้น

ข้าวปุ้นกับบุญผะเหวดนั้นกลายเป็นของคู่กันที่ขาดไม่ได้ ทุกหมู่บ้านในภาคอีสานที่ยังถือปฏิบัติต่อกันมา หากแต่ว่า ข้าวปุ้นที่นำมาใช้นั้นอาจจะไม่ได้มีคุณค่าเหมือนเช่นอดีตอีกแล้ว กล่าวคือ นัยยะ ความเชื่อที่ชาวบ้านได้แฝงเอาไว้ในข้าวปุ้นนั้นอาจจะลบเลือนหายไปกับเครื่องนวดข้าวปุ้นแล้วก็เป็นได้ เห็นได้จากพวงมาลัยที่คล้องอยู่ที่เครื่องบีบข้าวปุ้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงไม่ทอดทิ้งความเชื่อและคุณค่าของประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม สิ่งใหม่ๆ เข้ามาแทนที่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ส่งผลให้เรื่องราวของชุมชนเริ่มพร่ามัว หลายอย่างกลายเป็นเพียงแค่ความทรงจำ ระบบความเชื่อถูกนำมาปรับใช้สังคมในอีกรูปแบบที่ไม่ใช่แค่ความเชื่ออย่างเดียว ความรู้สึกร่วมก็เริ่มลดลง

กล่าวโดยสรุป แบ่งเส้นยาวกับระบบความสัมพันธ์ในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของชุมชนบ้านชนมเงินหลายประการ เช่น สังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากร ความเชื่อ แต่สิ่งที่ยังคงอยู่ได้ก็คือ อาชีพดั้งเดิมที่ติดตัวมาแต่บรรพบุรุษ คือ “ทำนา” แต่ก็ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปมาก สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ ในยุคนี้ข้าวปุ้นแทบไม่ได้มีบทบาทต่อชาวบ้านเลย ยกเว้นด้านอาหารการกินและการผลิตของกลุ่มที่ยังทำอยู่เท่านั้น ข้าวปุ้นกลายมาเป็นอาหารที่คนนิยม แพร่หลายหากินง่าย ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะงานบุญเหมือนอดีต ปัจจุบันนี้คุณค่าของข้าวปุ้นไม่ได้ถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลานคนรุ่นใหม่ให้ได้ทราบถึงที่มา พัฒนาการ

ความสำคัญที่มีต่อชาวบ้านชุมชนบ้านขนมจินอย่างมากในอดีต รู้แต่เพียงว่าเป็นหมู่บ้านที่ทำข้าวปุ้นเท่านั้น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างข้าวปุ้นกับวิถีชีวิตของชาวบ้านขนมจินและวิธีการถ่ายทอดความรู้และความสำคัญของข้าวปุ้นให้แก่ผู้คนในปัจจุบัน โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านขนมจินเป็นพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการในแต่ละช่วงที่มีความแตกต่างกันอย่างมาก ทั้งนี้ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจเป็นสำคัญ

ในการศึกษาความสัมพันธ์ในแต่ละช่วงนั้นพบว่า ข้าวปุ้นได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของการตลาด ข้าวปุ้นเป็นตัวชี้วัดความมั่งคั่งของชุมชน ต่อมาในยุคการขยายตัวทางเศรษฐกิจการทำข้าวปุ้นกลับซบเซา ทั้งนี้เนื่องมาจากการขยายตัวของกลุ่มคนข้าวปุ้นที่ขยายออกไปยังที่ต่าง ๆ เหมือนกับช่วงเริ่มต้นของข้าวปุ้นบ้านขนมจิน

สิ่งที่ผู้ศึกษาค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้ ในแต่ละช่วงเวลาที่ผู้ศึกษาใช้เป็นตัวกำหนดนั้นพบว่ามิปัจจัยหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ชาวบ้านต้องพยายามปรับตัวให้สามารถเข้ากับสถานการณ์ในแต่ละช่วงได้ แต่การปรับตัวของชาวบ้านในแต่ละช่วงเป็นที่น่าสนใจก็คือรูปแบบของการปรับตัว ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้อ้างถึงผลงานวิจัยของมณีมัยทองอยู่ ที่กล่าวรูปแบบการปรับตัวของชาวนาอีสาน “แม้ว่าครอบครัวของชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกันคือการสนองความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือน ด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ

1. การแตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากการทำไร่ทำนาสู่การทำงานนอก
ระบบการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพแรงงานไปทำงานต่างถิ่น
2. การที่ยังปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่อไป โดยการระดมเงินตราจากแหล่งต่าง ๆ
รวมทั้งรายได้จากการรับจ้างนอกการเกษตรมาลงทุน
3. การรักษาที่ดินเพื่อทำการเกษตรไว้
4. การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะที่เป็นหน่วยของการจัดสรรแรงงานและการ
จัดสรรทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครอบครัว⁴⁷”

⁴⁷ มณีมัย ทองอยู่, อ้างแล้ว, หน้า272.

จากความตอนนี้นำให้สนับสนุนความคิดของผู้ศึกษาที่ว่า “แรงงาน” ยังมีความสำคัญต่อการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะการณ์เสมอ ชาวบ้านชนมจีนได้ชี้ให้เห็นความจริงข้อนี้อย่างชัดเจน และที่สำคัญก็คือ ชาวนาอีสานมีความสามารถปรับตัวและมีศักยภาพในการจัดการระบบแรงงานมากกว่าที่คนอื่น ๆ คิด

ข้อเสนอแนะ

ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อให้ได้แนวทางในการถ่ายทอดความรู้ จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่าเรื่องราวของชุมชนบ้านชนมจีนนั้นถึงแม้ว่าจะมีความเป็นมาไม่ยาวนานนัก แต่ในช่วงเวลาสั้น ๆ นี้เอง ตลอดระยะเวลาผ่านมีความน่าสนใจหลายอย่าง โดยมีประวัติศาสตร์ที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้าง เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์นับตั้งแต่เริ่ม ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตที่ดำรงด้วยการปั้นหม้อ ทำข้าวปั้น ทำไร่ ทำนา รวมไปถึงความเป็นไปอย่างมีความหมายทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับสภาพบ้านเมืองในแต่ละยุคที่ผ่านมา

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือเรื่องราวใด ๆ ก็ตามของชุมชนและท้องถิ่น อ.ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ย้าอยู่เสมอว่า “ควรเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งให้คนเหล่านั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ กระบวนการ โดยมีคนภายนอกที่เป็นกลุ่มนักวิชาการคอยเป็นที่เลี้ยง” ทั้งนี้ วิธีการสร้างการมีส่วนร่วมนี้จะสามารถก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันของการเป็นเจ้าของชุมชน เกิดความภาคภูมิใจและที่สำคัญก็คือ “พลัง” ที่จะเกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านที่เป็นคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ได้ผลักดันกิจกรรมที่ต่อเนื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปได้ ภายใต้ระบบฐานโครงสร้างของชุมชน 4 ประการ คือ เครือข่ายทางสังคม ฐานทรัพยากร ระบบความรู้ และวัฒนธรรมและความเชื่อ

ในการถ่ายทอดข้อมูลจากการวิจัยนับเป็นวัตถุประสงค์ที่ผู้ศึกษาได้คาดหวังเอาไว้เมื่อเสร็จสิ้นการวิจัย ขณะที่ผู้ศึกษาดำเนินงานอยู่นั้นก็ได้ทำการถ่ายทอดข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นครั้งแรกในการจัดเวทีเสวนา การถ่ายทอดข้อมูลถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากที่ต้องทำอย่างเร่งด่วน เนื่องจากการสอบถามถึงความต้องการของชาวบ้านที่จะถ่ายทอดความรู้การทำข้าวปั้นให้ลูกหลานได้รับรู้ถึงความสำคัญ แต่ชาวบ้านบอกว่าไม่มีใครอยากทำข้าวปั้นกันแล้ว อย่างไรก็ตาม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ผู้ศึกษาได้กำหนดกิจกรรมในการถ่ายทอดความรู้ได้ดังนี้

1. การจัดเวทีเสวนา

1.1 ให้ผู้รู้ได้ถ่ายทอดเรื่องราว ความทรงจำที่ผ่านมา ให้คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1.2 เพื่อนำเสนอให้เห็นทราบถึงความสำคัญและถ่ายทอดความให้แก่ผู้คนในชุมชนและทีมวิจัยในเบื้องต้น

2. จัดทำเอกสาร เพื่อนำเสนอผลการศึกษาให้กับชุมชน

3. จัดทำสื่อนิทรรศการ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ

4. จัดกิจกรรมตามประเพณีของชาวบ้านที่เป็นไปตามฮีต-คอง โดยให้ร่วมกันอนุรักษ์สืบสานรูปแบบการทำข้าวปุ้น ปั่นหม้อ ด้วยการดึงเอาลูกหลานคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม

ทั้งนี้ ในการจัดกิจกรรมดังกล่าวก็อาจไม่สามารถเกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ หากชาวบ้านยังไม่เห็นความสำคัญ วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของงานวิจัยครั้งนี้จะได้เป็นอีกหนึ่งแรงที่จะช่วยกระตุ้นความทรงจำ ปลุกท้องถิ่นที่หายไปได้กลับคืนมาอีกครั้ง เพื่อให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไปไม่ให้อุณหหาย

บทเรียนจากทีมยูวิจัย ๑

ป้าแตัว⁴⁸ คือชื่อที่พวกเราทีมยูวิจัย ๑ แปะเส้นขาวข้าวปุ้นบ้านขนมจีนเรียกกัน ได้แนะนำให้เราเรารู้จักกับโครงการยูวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยได้รับมอบหมายให้ทำ 1 เรื่อง งานวิจัยคืออะไร??? เกิดคำถามขึ้นอย่างมากมายกับพวกเรา สิ่งแรกที่นึกถึงเกี่ยวกับคำนี้ ก็คือ มันฟังดูยากและคงเป็นงานที่หนักมาก ซึ่งคิดว่าเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่เขาทำกัน แล้วนักเรียน ม.ต้น อย่างพวกเราจะได้ยังไง แต่สิ่งแรกที่พวกเราคิดออกก็คือ “ข้าวปุ้น” สงสัยว่าเจ้าแปะเส้นขาว ๆ นี่มีที่มาอย่างไร เอาทำกันอย่างไร เจ้าข้าวปุ้นที่เรากินอยู่ทุกวันนี้มันมีเรื่องราวมากมายที่เกิดขึ้นไปพร้อม ๆ กัน จะมีสักกี่คนที่ได้มีโอกาสเหมือนพวกเรา

เมื่อพวกเราได้ตกลงปลงใจที่จะทำงานวิจัยชิ้นนี้ พอได้ฟังคำอธิบายในตอนเริ่มต้นสิ่งแรกที่รู้สึก “งง ไม่เข้าใจ” แต่ก็ได้ลงมือทำและทำไปเรื่อย ๆ ท่ามกลางความไม่เข้าใจมากจนกับคำว่างานวิจัย ในการทำงานของเราที่มีทั้งปัญหาและอุปสรรคมากมาย นับตั้งแต่เริ่มต้นที่ยังไม่เข้าใจ จึงทำให้พวกเราทำงานได้ยาก ประกอบกับช่วงเวลานั้นเป็นช่วงปลายเทอม พวกเราก็ต้องเร่งทำงานส่งคุณครูเช่นกัน อีกทั้ง เวลาที่ว่างไม่ตรงกันจึงทำให้ไม่มีเวลาในการคุยเรื่องงานมากนัก พวกเราจึงหาทางออกด้วยการนัดคุยกันหลังเลิก ใช้เวลา 45 นาทีที่จะคุยเรื่องงานก่อนแยกย้ายไปเรียนพิเศษ โดยมีป้าแตัวคอยดูแลอยู่อย่างใกล้ชิดพวกเราจึงไม่กังวลอะไร และการทำงานก็เต็มไปด้วยความสนุกสนาน

แต่ปัญหาครั้งใหญ่ที่พวกเราได้พบก็คือการทำงานที่ไม่ใช่การทำงานแบบประวัติศาสตร์ พุดง่าย ๆ ก็คือ เดินมาผิดทาง แล้วจะทำอย่างไรดี จนเมื่อพวกเราได้รับคำแนะนำจากท่านอาจารย์พี่เลี้ยงที่เข้ามาช่วยให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ทำให้พวกเราได้เริ่มต้นใหม่อีกครั้ง กิจกรรมใหม่ที่เรารู้สึกว่าทำได้ก็คือ การลงพื้นที่ภาคสนาม ลงไปในสถานที่จริง พบปะพูดคุยกับชาวบ้านผู้ที่เป็เจ้าของข้อมูล การสำรวจหมู่บ้านเพื่อวาดแผนที่ การจัดเวทีเสวนาที่มีผู้รู้มากมายมาให้ความรู้และร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยน ทำให้การทำงานของพวกเราสนุกมากยิ่งขึ้นทั้งผู้หญิงผู้ชาย พวกเราได้แบ่งหน้าที่กันทำงานตามแบบที่ถนัดและตามสมัครใจเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในการทำงาน

สิ่งที่พวกเราได้รับหลังจากที่เดินผิดทางในช่วงแรก คือ ประสบการณ์ที่ได้จากการพบปะพูดคุยกับคนต่างวัยที่เขามีความรู้อย่างมากที่เราไม่เคยรู้และเป็นสิ่งที่เราต้องรู้ ความเอ็นดูที่พวกท่านมีให้เหมือนกับว่าพวกเราเป็นลูกหลานของตนเอง และข้อมูลที่ได้นั้นก็ทำใหทราบเพียงแค่ว่าข้าวปุ้นเส้นขาว ๆ สามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตผู้คนทั้งหมู่บ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หลายคนมีรถ มีบ้าน มีที่นา มีทอง ก็จากแปะเส้นขาว ๆ พวกนี้ ความสนุกแบบนี้คงไม่ได้พบเจอง่าย ๆ ถ้าไม่ได้ทำงานวิจัยชิ้นนี้ ในการทำงานวิจัยมีสิ่งที่ยากที่สุดที่พวกเราต้องทำก็คือการ “ถอดเทป” การ

⁴⁸ อ.ศิริลักษณ์ เหมบุญ

แปลภาษาท้องถิ่นที่เป็นคำพูดของคุณตาคุณยายให้เป็นภาษาที่เข้าใจได้ง่ายนั้นไม่ได้ง่ายเลย รวมถึงการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูล

ถึงแม้ว่า ตอนนี้พวกเราจะยังไม่เข้าใจถึงความหมายและความสำคัญของงานวิจัยมากนัก แต่มีสิ่งที่ทำให้พวกเราเข้าใจและได้รับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำงาน การนำไปใช้ในชีวิต มันมากมายกว่าที่คิดเอาไว้ ประสบการณ์จริงที่ไม่มีในห้องเรียน ทั้งการได้พบปะพูดคุยกับคนที่เราไม่รู้จักแต่เขาเป็นคนที่ให้ความรู้กับเรา การได้เดินสำรวจหมู่บ้านแล้ววางแผนที่ทำให้ได้ทราบถึงความเป็นมาในอดีตว่าอุดมสมบูรณ์อย่างไร การที่เราได้จับบันทึกแล้วกลับมาอ่านหรือการถอดเทปเราก็ได้ทราบเรื่องราวที่มีคุณค่าสำหรับบางคน ได้รู้ดีกว่าแข่งเส้นยาว ๆ ที่เรากินกันในยุคหนึ่งมันคือทองสำหรับชาวบ้าน ซึ่งเราก็ได้รู้แต่สิ่งที่ภูมิใจมากที่สุดคือพวกเราได้ผ่านเรื่องที่ยากที่สุดมาแล้วครั้งหนึ่ง ขอขอบคุณป้าแก้ว โครงการยูววิจัยฯ ที่ทำให้เราได้เรียนรู้สิ่งที่ดี ๆ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. จุลสารสมาคมสังคมศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2. 2529.
- ทม เกตุวงศา, และคณะ. กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2551.
- ธวัช ปุณโณทก. ข้าวปุ้น (ขนมจีน) : อาหาร. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 2 . ธิดา สาระยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.. เมืองโบราณ. กรุงเทพฯ. 2529.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, อาคม พัตยยะ. หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. บรรณกิจ. กรุงเทพฯ. 2525.
- พระเทพญาณกวี. ประวัติวัดป่าศรีทธาธรรมวิทยา. ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์. โฟชั่น กราฟฟิคดีไซน์ แอนด์ พรินท์. 2543.
- มณีนัย ทองอยู่. การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. พิมพ์ดี. กรุงเทพฯ. 2546.
- ขงยุทธ ชูแว่น. ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่นาคตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.). ซีโนพัลลขิง. กรุงเทพฯ. 2551.
- สมชาติ มณีโชติ, ผศ. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. บทความ. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2551.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. ดร. พลังท้องถิ่น บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน. สร้างสรรค์ปัญญา : ชุดพรมแดนความรู้ ลำดับที่ 1 . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2547.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์. ด้านสุทธาการพิมพ์. กรุงเทพฯ. 2548.
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต, ขอบ ดีสวนโลก. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีสานเหนือและอีสานกลาง ก่อนและหลังการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2536.
- สุวิทย์ ธีรศาศวัต. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. เอ็ดสัน เพรส โปรดักส์. กรุงเทพฯ. 2546. บทคัดย่อ.

บุคคลนุกรม

คุณยายเจียน เหล่าม่วง บ้านเลขที่ 69 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายฉวี ยอดเพชร บ้านเลขที่ 142 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายแฉล้ม ภูถ่นแก้ว บ้านเลขที่ 47 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายทองจันทร์ เหล่าเคน บ้านเลขที่ 31 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายนกเจียน แก้วจันทา บ้านเลขที่ 45 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายแพง ประดิษฐ์จำ บ้านเลขที่ 54 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายลำไย ป่วนฉิมพลี บ้านเลขที่ 24 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายสมดี พานชมพู่ บ้านเลขที่ 5 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายสังข์ ไชยบุคคิ บ้านเลขที่ 66 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายสังเวียน แก้วจันทา. บ้านเลขที่ 44 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายลำราญ ไกรสอน บ้านเลขที่ 99 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายเสถียร ศิริพยัคฆ์ บ้านเลขที่ 63 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายเสาร์ พิณพงษ์ บ้านเลขที่ 35 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายอำไพ พลศิริ บ้านเลขที่ 23 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม
 คุณยายอิม ประดิษฐ์จำ บ้านเลขที่ 18 ม.3 ต.โคกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ภาพเครื่องมือการทำข้าวปั้นสมัยใหม่

เครื่องนวดแป้งไฟฟ้า

แป้งที่คั้นแล้ว

ภาพการบิบนเส้นข้าวปุ้นด้วยเครื่องลงหม้อน้ำเดือด

ข้าวปุ้นที่จับใส่กระเจาดเรียบร้อยพร้อมส่งตลาด

ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรมการดำเนินงานของทีมยูววิจัย ฯ

ทีมวิจัยฯ กำลังสัมภาษณ์ผู้ทำข้าวปุ้น

ผลิตภัณฑ์ข้าวปุ้นกับน้ำข่าปลาต้ม

การจัดเวทีเสวนาที่บ้านขนมจีน วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2553

ผู้อาวุโสที่ร่วมสนทนาในการจัดเวทีเสวนา

ทีมยูวิจัยฯ กับผู้ใหญ่บ้าน บ้านขนมจั่น

ภาคผนวก ค
รายงานการเงิน

รายงานการเงิน

สัญญาเลขที่ ยวจ 5240012

ข้าพเจ้า นางศิริลักษณ์ เหมบุรุษ

ตำแหน่ง ครู วิทยฐานะชำนาญการพิเศษ โรงเรียนสารคามพิทยาคม

ขอรับรองว่าได้ใช้จ่ายเงินในการดำเนินโครงการแบ่งเส้นยาวขนมจีน

จำนวน 15,000 บาท (หนึ่งหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

กิจกรรม (ตามแผนการดำเนินงาน)	รายละเอียดค่าใช้จ่าย	จำนวน (บาท)	
		กลุ่มที่ 1 งบวิจัย นักเรียน	กลุ่มที่ 2 งบสนับสนุน ครู/ที่ปรึกษา
1. ขึ้นเก็บรวบรวมข้อมูล	ค่าน้ำมัน,ค่าอาหาร,ค่ารูป,ของขวัญ, ค่าเอกสาร	4,000.00	
2. จัดเวทีเสวนา,ทำเอกสาร	ค่าอาหาร,ค่าพิมพ์งาน,ปรินงาน,ค่า เดินทาง ฯลฯ	6,000.00	1,500
ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ	ค่าหมึกพิมพ์,โทรศัพท์,เช่ารูปเล่ม ,Ingiel ฯลฯ	2,000.00	1,500
รวม		12,000.00	3,000.00
รวมทั้งหมด		15,000.00	

นายอดิศักดิ์ มุ่งชู

ผู้อำนวยการ โรงเรียนสารคามพิทยาคม